

چەمکی ژیان و مردن له شیعره کانی (گۆران) دا

د. جەبار ئەحمەد حسین

بەشی کوردی - کۆلتیژی زمان - زانکۆی سەلاحەددین

Jabbar.hussein@su.edu.krd

۱- پێشهکی:

۱-۱: ناویشانی لیکۆلینهوه که: دووانه‌ی ژیان و مردن یه کیکه له و بابه‌ته گرنگانه‌ی نه‌ک ته‌نیا شیعەر و ئەدهب، به‌لکو زۆربه‌ی بواره مه‌عریفیه‌کانی وه‌ک ئاین و فەلسەفه و دەروونزانی پێوه‌ی سه‌رقال بوون؛ (گۆران) یش له روانگه‌ی خۆیه‌وه ئەم بابه‌ته‌ی له‌ناو شیعره‌کانیدا خستۆته‌ روو.

۱-۲: گرنگی لیکۆلینهوه که: گرنگی و هۆی هه‌لبژاردنی ئەم ناویشانه؛ له‌لایه‌که‌وه په‌یوه‌ندی به‌ گرنگی بابه‌تی ژیان و مردنه‌وه هه‌یه و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه ئەم بابه‌ته‌ له‌لایه‌ن (گۆران) هوه گرنگی تایه‌تی پیدراوه و له‌ شیعره‌کانیدا ره‌نگی داوه‌ته‌وه.

۱-۳: ئامانجی لیکۆلینهوه که: ئامانجی لیکۆلینهوه که گه‌رانه به‌دوای واتاکانی ئەو دوو چه‌مکه له‌ ناو شیعره‌کانی (گۆران) دا.

۱-۴: میتۆدی لیکۆلینهوه که: له‌ لیکۆلینهوه‌که‌دا په‌یره‌وی میتۆدی شیکاری کراوه.

۱-۵: پێکهاته‌ی لیکۆلینهوه که: لیکۆلینهوه‌که له‌ سێ ته‌وه‌ر پێکدیته‌: ته‌وه‌ری یه‌که‌م: (چه‌مکی ژیان و مردن): چاوخشاندنیکه به‌ واتاکانی ژیان و مردن له‌ روانگه‌ی ئاینی و فەلسەفی و دەروونزانییه‌وه.

ته‌وه‌ری دووه‌م: (چه‌مکی ژیان له‌ شیعری گۆراندا): ده‌ستیشانکردنی لایه‌نه‌کانی ژیان و بنه‌ما و پایه‌کانی ژیانیکه به‌خته‌وه‌ره، که له‌ناو شیعره‌کانی گۆراندا ئاماژه‌یان بۆکراوه.

تەوهرى سېيەم: (چەمكى مردن له شيعرى گۆراندا): له ريڭگاي شيكردنه وهى شيعره كانيه وه، روانگه ي گۆران بۆ كاره ساتى مردن و جۆره كاني مردن و هۆكاره كاني مردن و بابەتى نەمرى؛ خراوه تە روو.

گرنگترين ئەنجامه كاني ليڭكۆلئينه وه كه ش له چەند خالئيكدا كورتكرائونه تە وه.

(كليله وشه كان: گۆران، ژيان، مردن، نەمرى، گيان)

۲: تەوهرى يەكەم: چەمكى ژيان و مردن

ئەم دوو چەمكه دووانه يە كترين و ناكريٲ باس له يە كينكيان بكرٲت به جيا لهوى تريان، چونكه هەر يە كه يان و اتا لهوى تره وه وه رده گريٲت، له و بيروباوهره جياوازانه ي دواتر ده يانخه ينه روو ههست به بوونى ئەم راستيه ده كه ين؛ زاناي فسيۆلۆجى فه رهنسى (كلود به رنارد) له م وته يه يدا ئەم راستيه چر ده كاته وه كه ده ليٲت: (ژيان مردنه) (عبدالخالق، ۱۹۸۷، ۱۴)

چەمكى ژيان و مردن؛ يە كيڭكه له و بابە تە گرنگانه ي زۆربه ي بواره مه عريفيه كان وه ك ئاين و فه لسه فه و ده روونزاني پيوه ي سه رقائ بوون؛ له برگه كاني خواره و هدا هه وئ ده ده ين به كورتى له هەر يە ك له و بوارانه دا هه نديك له و واتايانه بخه ينه روو، كه ئەم دوو چەمكه ده يگه يه نن:

۲-۱: له روانگه ي ئەفسانه ي كۆن و ئاينه وه:

له زۆربه ي ئەفسانه كۆنه كان و ئاينه كاندا، ئەو بروايه هه بووه كه مرۆڤ له سه رته ي دروستبوونيه وه سيفه تى نەمرى هه بووه، به لام دواتر هه له ي كردووه و مردن و له ناوچوون بووه ته چاره نووسى؛ چيروكى ئاده م و حه وا له ناو ئاينه كاندا ديارترين نمونه ي ئەم تيرواينه ن. له هه نديك ئەفسانه يشدا خواوه ند نەمرى وه ك دياريه ك بۆ مرۆڤ ناردووه، به لام به هۆى هه له يه كه وه نه گه يشتووه ته مرۆڤ.

له كۆمه له سه ره تاييه كان و ئەفسانه و ئاينه كاندا به شيوازي جؤراو جؤر، بيري نەمرى سه رى هه لداوه، يە كيڭكه له جۆره كاني نەمرى گيان بيري (تناسخ = دؤنادؤن) ه، به و واتايه ي كه (گيان له دواى مردنى له ش ده ميٲته وه و ده گه ريٲته وه بۆ له شيڭكى تر و ژياني خۆى له ژياني دووه مدا دريٲه پيٲده دات، له دواى مردنى له شى

دووهمیش، یان بۆ جیهانی گیانه کان ده گه ریته وه یان له له شی سییه مدا جینشین ده بیته. ئەم له شی سییه م و چوارم و پینجه م و... جاریک له وانیه مروّف بیت، جارێ ئاژەل، جارێ رووه ک، هه ندیک جاریش له وانیه به رد بیت. (شریعی، ۹۷)

- له روانگهی ئەفسانه و ئاینی بابلی و ئاشوورییه کان: (مردن کۆتاییه کی ره های ژیان نیه، به لکو مردن واتای جیا بوونه وهی له ش و گیانی گه یاندوو، به که میان شیده بیته وه و دووهمیشیان له جوړیکی ژیان و بوونه وه بۆ جوړیکی تر ده گۆریت و داده به زیته جیهانی خواره وه و به ئەزلهی ده مینیتته وه) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۱)

- میسریه کۆنه کانیش پروایان وا بووه که مروّف دوای مردنی له دنیا به کی تر دا ژیانیکی شاد به سه رده بات، به لام له گه ل ئەم پروایه شیاندا ژیانیه ئەم جیهانه شیان فه رامۆش نه کردوو، پینان وابوو (به خته وهی دوای مردن به ستراوه به پاراستنی له شه وه و ده بیته به بیخه وش بپارێزیت) (ناس، ۱۳۵۴، ۴۱)، هه ر ئەم پروایه ش وای لی کردوون مۆمیا دابه ئین و شاره زایی لی پهیدا بکه ن، که به یه کی که له داهینانه کانی میسریه کۆنه کان داده نریت.

- (هیندۆسه کان) باوه رپیان به بیرى دۆنادۆن هه بووه، که مردن گۆرانی دۆخه و ده رکه وتنه وهی ژیان به شیوه یه کی نوێ. (ناس، ۱۳۵۴، ۱۹۰)

- له بیروباوه رپى (زه رده شتییه کان) یشدا (هه ر مروّفیک چوار روژ دوای مردنی، ژیانیکی تر ده ست پیده کات) (ناس، ۱۳۵۴، ۳۱۸)، هه ر که سینکیش به پینی پابه ندبوونی به بنه ماکانی ئاینی زه رده شتییه وه پاداشت و سزای کرده وه و بیر و وته ی خوێ وهرده گریته.

- له ئاینی یه هوودی دا: باوه رپوون به ژیانیکی تر، له لایان جیگیر نه بووه، چونکه ئەم بابه ته له و کیشانه یه شاراوه ن و باش نیه بیرى لی بکریته وه. (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۹۵) به لام باوه ره ئینان به زیندوو بوونه وه و ژیانیه ئاینده (یه کی که له پایه کانی باوه ر و ئینکار کردنی به گونا ه داده نریت) (امانی، ۱۳۸۸)

- له ئاینی مه سیحی دا: چاره سه ری مه سیحی بۆ مردن جیگای چاره سه ره کانی تری پیش خوێ گرتوته وه، به لای ئەمانه وه نه مری گیان بیرى بته رستانه، به لام لای ئەمان بیرى زیندوو کردنه وهی جهسته و ژیانیه نه مری له جیهانیکی تر هاته ئاراوه.

له سه ده کانی ناوه راستدا به کاریگه ری که نیسه ی مه سیحی ترس و تۆقاندنی خه لک له مردن گه یه نراوه ته لووتکه .

- له ئاینی ئیسلامیشدا؛ خوا که مرۆفی خولقاندوو هه ره له سه ره تاوه نه مری پییه خشیوه، واته هه ره که سیک دیته ئه م ژيانه وه به نه مری ده مینیتته وه، یان له به هه شت یان له دۆزه خ. له لای خوا ژيانی راسته قینه بو مرۆف له م جیهانه دانییه، به لکو له ژيانی ئاخیره تدايه، ژيانی ئه م جیهانه ته نیا مالیکه بو تاقیکردنه وه ی مرۆف. (شعراوی، ۱۹۹۱، ۴۷-۴۶)

زانای ئیسلامی (شعراوی) له سه ره تای کتیبی (ژيان و مردن) دا پیی وایه شیکردنه وه ی ئه م بابه ته له توانای عه قلی مرۆفدا نییه و ناچیتته ناو زانستی مرۆفه وه، به تابه تی مردن که شتیکی نادیاره، بو هه موو شتیکی نادیاریش ده بیته زانیاریمان ته نیا له خوا وه ره بگرین. (شعراوی، ۱۹۹۱، ۴)

به گشتی به لای هه موو ئاینه کانه وه؛ مردن چاره نووسی مرۆفه، به لام کۆتایی به مرۆفایه تی ناهینیت؛ هه موویان (به که میک جیاوازییه وه) باسیان له ژيانیکی تر و چهند شیوه یه کی نه مری کردوو. له روانگه ی هه ره ئاینیکه وه؛ پابه ندبوون به و بنه مایانه ی ئه و ئاینه دیاری کردوو، مه رجی به رده وامی و نه مریبه له ژيانی ئاینده دا.

۲-۲: له روانگه ی فه لسه فیه وه:

له م برگه یه دا هه ولده دین تیشکیک بخه یه سه ر دیارترین واتا کانی چه مکی ژيان و مردن له میژووی فه لسه فه دا:

- لای گریکه کان:

بیری (دۆنادۆن) شیوه یه که له شیوه کانی نه مری، له ناو ئاین و فه لسه فه شدا به شیوازی جۆراوجۆر خراوه ته روو. (فیساکۆرس) که یه کیکه له پیشه نگه کانی فه لسه فه ی گریکی ئه و بوچوونه ی هه بووه که (گیان له ناو له شدا زیندانییه و له کاتی مردن ئازاد ده بیته، پاش ماوه یه ک پاک ده بیته وه و ده چیتته ناو له شیکتی تر، ئه م پرۆسه یه چهند جاریک دووباره ده بیته وه و جار به جار پاکتر ده بیته وه، تا ده گاته قۆناغی کۆتایی که یه کگرتنه له گه ل خوا دا.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۳۵) یه کگرتنه وه له گه ل

خوادا واته بیرری یه‌کیه‌تی بوون، که دواتر له ته‌سه‌وفی ئاینه‌کانیشدا سه‌ری هه‌لدا. (ئه‌نیکسمانده‌ر)؛ که ئه‌میش له یه‌که‌م فه‌یله‌سووفه‌کانی گریک بووه، بابه‌تی مردنی به‌ستۆته‌وه به بیرری یه‌کیه‌تی بوون، که (مرۆف بوونه‌وه‌ریکه هه‌ر له بنه‌رته‌وه نه‌ده‌بوایه بییت، له‌به‌رئه‌وه سزای بوونه‌که‌ی به ئیش و نازار و مردن ده‌داته‌وه) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۳۷). مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه مرۆف و هه‌ر بوونه‌وه‌ریکی تر یه‌ک بوونیان هه‌یه و له یه‌ک شته‌وه دروستبوون، که‌واته بوونی مرۆف واته جیا‌بوونه‌وه‌ی به‌شیک له گشت، ئه‌مه‌ش تاوانه و ده‌بیته باجی ئه‌م تاوانه‌ی بدات، مردنیش قورسترین باجه‌که‌یه‌تی.

(سوکرات): له گفتوگۆی (به‌رگری) که ئه‌فلاتوون نووسیویه‌تی، بیروباوه‌ری سوکرات له‌باره‌ی ژیان و مردن خراوته روو، به‌لای ئه‌مه‌وه که‌س له‌باره‌ی مردنه‌وه نازانیت چاکه یان خراپه؟! هه‌روه‌ها مردن له‌و ژیانه به باشر ده‌زانیت، که خراپه و نادادپه‌روه‌ری تاییدا بلا‌بوویته‌وه؛ ئه‌م پرۆایه‌ی به‌م شیوه‌یه روون ده‌کاته‌وه: (که‌سیک که ده‌مریت؛ یان ده‌بیته (نه‌بوو) و هیچ هه‌ستیکی نامینیت، ئه‌گه‌ر به‌م شیوه‌یه بیته ده‌ستکه‌وتیکی سه‌رسوپه‌ینه‌ره. یان وه‌ک ده‌وتریت گه‌شتیکه له‌م شوپنه‌وه بۆ شوپنیککی تر (هادیس)، که هه‌موو مردووه‌کانی تیدایه، ئه‌مه‌شیان رزگاربوونه له‌م نادادپه‌روه‌رییه‌ی ئیره و شادبوونه‌وه‌یه به دادپه‌روه‌ری راسته‌قینه‌ی ئه‌وئ، ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌ش راست بیته، من له‌لای خۆمه‌وه چه‌ندین جار ئاره‌زووی مردن ده‌که‌م) (أفلاطون، ۲۰۰۱، ۱۳۵)؛ ئه‌وه‌ی له‌وته‌کانی سوکرات تیبینی ده‌که‌ین؛ ئه‌وه‌یه که هه‌رچه‌نده باسی نه‌مری ده‌کات، به‌لام پرۆای ته‌واوی پێ نییه و به‌گومانه‌وه ده‌یخاته روو.

(ئه‌فلاتوون): به پرۆای ئه‌م مرۆف له‌ش و گیان پیکهاتووه، پیش له‌دایکبوون گیان له جیهانی نمونه‌یدا نازاد بووه، پاشان به‌هۆی هه‌له‌کردنه‌وه فێرداوه‌ته سه‌ر زه‌وی و له‌ناو له‌شدا زیندانی کراوه، به‌مردن له‌م زیندانه‌ی رزگاری ده‌بیته، له‌به‌رئه‌وه (ئه‌فلاتوون له‌و باوه‌رپه‌دایه که گیان نامرئ و به‌مه‌رگی له‌ش نافه‌وتی، به‌لکو هه‌ر به‌نه‌مری ده‌میبینته‌وه) (عزیز، ۲۰۰۸، ۱۵۲)

(ئەپستۆ): بيري دۆنادۆن رەتدە كاتەو، پيى وايە گيان سەربەخۆ نيه له جەستە تاوە كو ليى جيايىتەو، (گيان بە جەستەو بەستراو تەو، ھەروە كو بينين بە چاوەو) (برھيە، ۱۹۸۲، ۲۹۵)، بە بۆچوونى ئەم مەروڤ و زيندەو ھەرانى تر لە رووى مردنەو و ھەكو يەكن، بەلام جياوازيە كى بنەرەتى لە نيوانيان ديارى كردو، كە ئەويش بوونى عەقلە لە مەروڤدا و پيى وايە رەگەزىكى خودايىيە لە مەروڤدا و (نەمرە و لەناوناچيەت) (برھيە، ۱۹۸۲، ۳۰۳)، كەواتە چەمكى نەمرى لای ئەرستۆ (نەمرى عەقل) ە، واتە مەروڤ دەتوانيت لە ريگاي بە كارھينانى ھيزى عەقلەو بە نەمرى بمينيئەو.

(ئەپيقۆر): لەدواى ئەپستۆيە و لە سەدەى دوو و يەكى پيش زائندا ژياو و بيروبوچوونە فەلسەفيە كاني دواتر وەك ريبازى فەلسەفەى (ئەپيقۆرى) لەلايەن چەند فەيلەسووفىكى تر پەيرەوى كراو و پەرهى پندراو. بۆچوونى ئەم لە بارەى ژيان و مردن بەم شيوەيە بوو؛ (ژيان دەشيت باش بيت، ئەگەر مەروڤ فير بيت چۆن بزيەت و چۆن بمريت). (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۷۰) لەبارەى مردنیشەو ھەولى داو چارەسەرى ترسى مردن بكات، بەو بۆچوونەى كە مەروڤ دەبيت گرنكى بە مردن نەدات، (چونكە تا لە بووندا بين ئەو بوونى نيه، كە مردنیش ھات ئيمە بوونمان نيه، بەم شيوەيە دلەپراوكى نە لای زيندوو و نە لای مردوو دروست ناكات) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۷۰)، مەبەستى لەوھيە كە كەسيك دەمريت ھەستى نامينيئەت تا ھەست بە ئازار و ناخوشى مردن بكات. ئەگەر ئەمە بە چارەسەريش دابنريت، تەنيا ترسى دواى مردن كەم دەكاتەو، بەلام چارەسەرى ترسى پيش مردن ناكات.

-رواقيە كان (ستۆيسيزم):

لە دوو رووھو رووبەرووى ترسى مردن بوونەتەو (لە ئاستى دەروونيدا بە فەرامۆشكردنى، لە ئاستى ميتافيزيكيش لە روانگەى يەكھەتى بوونەو) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۷۷)، واتە مەروڤ لە رووى دەروونىيەو گرنكى بە مردن نەدات و پشتگوپى بخات، ئەگەر لە روانگەى (يەكھەتى بوون) يشەو بىر بكاتەو، دەگاتە ئەو پراويەى كە گيانى مەروڤ بەشيكە لە گيانى يەزدانى و تەواو لەناوناچيەت، بەمەش بيري نەمرى لەلا دروست دەبيت.

(سينيكا)؛ كه سەر بەم ريبازەيه، له باره‌ی نه‌مرييه‌وه ده‌لێت: (مردن كۆتايي جه‌سته‌يه، به‌لام كۆتايي گيان نيه) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۸۱) هه‌روه‌ها ده‌لێت: (بووني سەر زه‌وى هه‌يچ نيه، جگه له ئاماده‌بوون بۆ بوونيكي تر، ئەو رۆژه‌ی لێي ده‌تۆقیت و به كۆتايي داده‌نييت، له راستيدا له‌دايكبوونته بۆ ئەزەل) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۸۱) ئەگەر مروف به‌م شيوه‌يه بير بكاته‌وه و هه‌ميشه نه‌مري له‌به‌رچاو بي‌ت، هه‌ست به ئازادي ده‌كات و ديلي سه‌ختي و ئازاره‌كاني ژيان نابي‌ت.

(ئه‌بكتيتۆس ۶۰-۱۱۷ ز) يش سەر به هه‌مان ريبازي فه‌لسه‌في بووه، به‌لام برواي به شيوزي فه‌رامۆشکردن نيه و له‌جياتي ئەوه (له‌گه‌ل هه‌يمي و ئارامي ناخدايه) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۸۳)، ئەم کاره‌يشي خستۆته ئەستۆي فه‌لسه‌فه، كه مروف فير بکات چۆن سروشتيكي هه‌يمي هه‌بي‌ت و ترسي له مردن نه‌بي‌ت.

- سه‌رده‌مي رينسانس:

له‌م سه‌رده‌مه‌دا كيشه له نيوان دوو ئاراسته‌دا هه‌بوو: يه‌كه‌ميان ئاراسته‌ي سه‌ده‌كاني ناوه‌راست بوو؛ كه كشانه‌وه بوو له‌م ژيانه و خو ئاماده‌كرن بوو بۆ ژيانتيكي تر. ئاراسته‌ي دووه‌ميشيان گرنگيدانتيكي زۆر بوو به‌م جيهانه، چونكه مردن كۆتايي و له‌ناوچووني ته‌واوه‌تي هه‌ر كه‌سيكه، بنه‌ماي بيره‌كه‌شيان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ كلتوري گريكي و رۆماني كۆن، هه‌ر بۆ نمونه (ئه‌پستۆ) يش هه‌مان بۆچووني هه‌بوو. ته‌نانه‌ت بيرتيكي وه‌كو ناكۆتايي ژيان و جۆريكي له نه‌مري، كه له‌لای هه‌نديك فه‌يله‌سووفی ئەم سه‌رده‌مه هه‌بووه، وه‌ك (جيورد ئەنو برۆنۆ) كه به بۆچووني ئەو (هه‌يچ شتيك كۆتايي راسته‌قينه‌ي نابي‌ت، ته‌نانه‌ت بچووكترين پارچه‌يش له رواله‌تدا گۆراني به‌سه‌ردا دي‌ت به‌لام له‌ناوناچي‌ت) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۲۳)، ئەميش هه‌ر له ژيڕ كاريگه‌ريي فه‌لسه‌فه‌ي گريكي و رۆماني كۆندا بووه، به تايه‌تي فه‌لسه‌فه‌كە‌ي ئەفلاتوون.

(مۆنتاني)؛ يه‌كيكه له ديارترين فه‌يله‌سووفه‌كاني ئەم سه‌رده‌مه، له بيرو بۆچوونه‌كاني ئەمه‌وه وه‌لامتيكي تر بۆ مردن سەري هه‌لدا، كه جيگاي وه‌لامی مه‌سيحي گرت‌وه. ئەميش له ژيڕ كاريگه‌ري فه‌لسه‌فه‌ي رواقيه‌كاندا بوو به تايه‌تي

(سينيكا)، كه داواي ده كرد مرؤف به رده وام بير له مردن بكاتوه و تاوه كو له لاي ده بيته شتيكي ئاسايي، (چونكه شتي ئاسايي ترسناك نابيت) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۱۶)، هەر به كاريگهري رواقيه كان؛ به ئهركي فەلسەفەي دهزاني مرؤف فير بكات چون هەميشه بير له مردن بكاتوه، به لام ئەم بيركردنهوهيه زياني پينه گهيه نيت؛ (ئه گهر فير بين چون به هيمني و به شيوهيه كي راست بژيهين، ئاوه ايش دهتوانين به هه مان شيوه بمرين) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۱۹-۱۲۰)، مۆنتاني داواي ئهوهي ده كرد ده بيت چيژ له ژيان وهربگرين و بزائين چون به كاري بهيئين، ئەم روانگه گه شينييه بو ژيان به روانگه و گياني رينيسانس داده نريت، وه ك كاردانهوهيه ك بوو دژي ئه و روانگه ره شينييهي كه نيسه له سه رده مي سه ده كاني ناوه راستدا بلاوي كرد بووه وه.

- فەلسەفەي (سه ده ي حه قده):

(ديكارت)؛ به پرواي ئەم له ش و گيان ئاويته يه كترى بوون و يه كه يه كيان پيكه يناوه، به لام هه ريه كه يان سروشتي تايه تي خوي هه يه؛ (له ش به پي سروشي خوي فره پارچه يه و دابه ش بووه، نه فس به پيچه وانه وه يه ك پارچه و دابه ش نه بووه.) (ديكارت، ۲۰۰۵، ۱۰۳)

به لاي ئەمه وه گيان له پاش مردني جهسته مان ده مي نيت، به لام باوه ري ئەم له سه ر بنه ماي باوه ري ئايني نه بووه، به لكو هه وليداوه به هو كاريكي سروشتي بيسه لمي نيت، به بوچووني ئەم (گيان) نه له ناو دلدايه و نه له ناو هه موو ميشكدايه، شوينيكي له ناو ميشكي مرؤف ديارى كردووه و ناوي ناوه (رژيني سنوبه ري، كه ده كه ويته ناو چه قى ميشك) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۳۳)؛ به بوچووني ديكارت ئەم شوينه شويني به ستنه وه ي گيانه به جهسته وه، كاتيكيش كه پيكه اته ي گشتي جهسته هه لده وه شيته وه، ئيتر به كه لكي مانه وه ي گيان نامي نيت و ليني ده كشيته وه و مردن رووده دات.

(پاسكال)؛ به لاي ئەمه وه بايه خي زانست و فەلسەفە له وه دايه گرنگي به مرؤف و كيشه كاني مرؤف بدات، بو نمونه تيوره كه ي كوپه رنيكو سي پي گرنگ نيه، له جياتي گه ران بو دوزينه وه ي شته ده ره كيه كان، ئەوه بو مرؤف گرنگه بزائين گيان

له ناو ده چيٽ يان نەمرە، لەم روووە دەليٽ: (زانستی شتە دەرە کييه كان له کاتي کارەساتدا يارمەتيم نادات، هيچ شتيک لەم ژيانەدا لەوە باشتر نيه هيوات به بوونی ژيانتيکی تر هەبيٽ، مرۆف تا چەند لەم هيوايه وه نزيک بيٽ زياتر به خته وه ده بيٽ.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۳۶)

(سپينۆزا)؛ يه کيکی تره له فهيله سووفه دياره كانى سه دهی حه قده، له باره ی رووبه پرووبوونه وهی ترسی مردنه وه، له گه ل تيرامان له ژيان و پشتگويخستنی مردنه، ئەمەش به به کارهينانتيکی دروستی عه قل جيبه جي ده بيٽ، (مرۆفی نازاد ئەو مرۆفه حه کيمه يه، به رينمايي عه قل هه لچوون و ترسه كانى داده مرکينتيه وه.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۴۲). له باره ی نەمریشه وه باوه پری به نەمری عه قلی مرۆفایه تی هه بووه.

(لايپنتز)؛ ئەميش ئەو جوړه نەمرییه دووپات ده کاته وه، که تهنه کان له ناوناچن و ته نيا گۆرانيان به سه ردا ديٽ، به م شيوه يه ش (هه موو شتيک له گه ر دووندا به ره و ناکۆتا ده روات) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۵۳)، له دۆخیکه وه ده گۆرپيٽ بو دۆخیکي تر.

- سه رده می روشنگه ری:

له هيچ قوناغيکی ميژووی فه لسه فه دا يه ک هه لويستی فه لسه فی جيگير له باره ی بابە تيکە وه نه بووه، به لام ده شيٽ هه لويستيک باوتر بوويٽ، لەم ماوه يه شدا هه لويستی باو ئينکار کردنی نەمری گيان بووه. له به رئه وه ی زۆر به ی فه يله سووفه كانى ئەم ماوه يه باوه پريان به ژيانتيکی تر و نەمری نه بووه، هه روه ک (ديفيد هيوم) پيی وايه (ترس و تۆقان له مردن، به لگه ی ئەوه يه مردن کۆتايی به هه موو شتيک ديٽيٽ) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۵۹)، له به ر ئەوه داواي ئەوه يان ده کرد (به خته وه ری له ژيانی ئەم جيهانه دا به ده ست به يٽريٽ، که تاکه ژيانه بوونی هه بيٽ و تاکه ژيانيشه بايه خي هه بيٽ. به لام نەمری درۆيه کی ده سه لاتداران و پياوانی ئايني که نيسه ی سه ده كانی ناوه پراسته.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۵۷) فه يله سووفه كانی ئەم سه رده ميش بوچوونی رواقيه كانيان دووباره ده کرده وه، به وه ی که مرۆف ده بيٽ مردن بکاته شتيکی ئاسايی، به هيمنی و خوړاگريه وه رووبه پرووی مردن بيٽه وه، نه هيليت ژيانی لي تيک بدات.

(كانت)؛ ئەگەرچی فەيلەسووفىكى ديارى ئەم سەردەمەيه، بەلام بۆچوونى جياواز بووه لهوان و به شىوازى خۆى هەولئى سەلماندى نەمرى داوه. بۆچوونىكى فەلسەفى هەبووه لهبارەى بوونهوه، كه پىي وابوو (مرۆف بوونهوهريكه سەر به دوو جيهانه؛ جيهانى رووكەش و جيهانىك له خودى خۆيدا) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۷۱)، مەبهستى ئەوهيه عەقلى مرۆف تواناي ئەوهى نيه به تهواوى بچيته ناو خودى شته كانهوه، شته كان وهك دياردهيهك له كات و شوينىكى ديارىكراو بۆمان دەردهكهون، واته عەقلى مرۆف تواناي ئەوهى نيه شته كان وهك راستهقينهى خۆيان بناسيت؛ هەر لهسەر ئەم بنەمايهش پىي وايه (ئەم نەبوونى توانايهى نەناسينى خودى شته كان، بۆ نەمرى گيانىش جييه جي دهبيت). (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۶۸)

(ههگىل)؛ بۆچوونى ئەم لهبارەى نەمرىهوه، بۆچوونىكى سۆفيزمى ئاينيه، پىي وايه (نەمرى سيفهتىكى ئامادهيه له گياندا و رووداوىكى داهاوو نيه) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۷۷)، واته گيانى مرۆف بهشيكه له يه كيه تى بوون و خودى خوا، له مردندا ئەم يه كيه تيه ئاسايى دهبيتتهوه، هەر ئەم مەبهستهيشى ههيه كه دهليت: (مردن ئاشتبوونهوهى گيانه له گەل خۆى) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۷۷)

- سەردەمى رۆمانسىزم:

بيروباوهرى رۆمانسىيه كان له گەل بيروباوهرى سۆفيزمى مەسيحيدا تيكەل دهبيت، مردن به لاianeوه گەرانهوهى تاكه بۆ گشت، يان تانهوهى تاكه له ناو گشتدا. (نۆقاليس)؛ ديارترين فەيلەسووفى رۆمانسىيه، به بۆچوونى ئەم مردن تهواوكەرى ژيانه (ژيان سەرەتاي مردنه، بوونى له پيناوى ئەودايه، مردن له يهك كاتدا كۆتاييه و سەرەتايه) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۸۴). رهشيني يه كيكه له ديارترين سيماكانى رۆمانسىزم، ئەم رهشيني و بيزارييه يان له ژيان، لاي هەندىكيان گەشتۆته ئەو رادهيهى مردنيان پى باشتر بووه لهو ژيانه دژواره.

- سەدهى نۆزده:

(شۆپنهاور)؛ به فەيلەسووفىكى رهشيني ناسراوه، پىي وايه مرۆف بۆچى له مردن بترسىت، له كاتىكدا ژيان ئەوهنده ناخۆشه؟! كه واته شتىكى ئەوهنده به نرخ

له‌دهست نادات، تا ده‌ست‌برداری ژیان نه‌بیت. له لایه‌کی تریشه‌وه باوه‌ری به نه‌مری هه‌بووه، ئەمەش هۆکاریکی تره‌ بو‌ نه‌ترسان له‌ مردن، (مادده به‌وه‌ی که له‌ناوناچیت، ئەوه‌مان بو‌ مسۆگەر ده‌کات که ئیمه‌یش له‌ناوناچین) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۰۳)، باوه‌ری به‌ مانه‌وه‌ی جوړ هه‌یه، هه‌ر زینده‌وه‌ریک وه‌ک تاک نامینتته‌وه، به‌لام وه‌ک جوړ ده‌مینت و له‌ناوناچیت، واته‌ تاک ده‌مریت به‌لام گشت ده‌مینتته‌وه؛ که‌واته‌ مرو‌فیش ئە‌گەر له‌و روانگه‌یه‌وه‌ پروانیتته‌ مردن، که‌ ئەم به‌شیکه‌ له‌م جیهانه، وه‌کو گشت ده‌مینتته‌وه.

(فویرباخ)؛ له‌باره‌ی بوون و نه‌بوونی مردنه‌وه‌ بو‌چوونی وایه، که‌ مردن له‌و کاته‌ی رووی نه‌داوه‌ هه‌یه، به‌لام که‌ رووده‌دات بوونی نامینت، (مردن ده‌کاته‌ مردنی مردن، کاتیکی کۆتایی به‌ ژیان ده‌هینت واته‌ کۆتایی به‌ خویشی ده‌هینت.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۱۸)

له‌باره‌ی ژیان و نه‌مریشه‌وه‌ ده‌لێت: (واتای ژیان له‌ ژیانیکی ته‌واوی چالاکی دا‌هیننه‌رانه‌ به‌ده‌ست دیت، که‌ ریگه‌مان پیده‌دات ئە‌و تاکه‌ نه‌مریه‌ به‌ده‌ست به‌هین له‌ پیشماندایه: که‌ له‌ یادگاری نه‌وه‌کانی دا‌هاتوودا‌ بژیه‌ین) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۲۵) واته‌ مرو‌ف له‌ ریگای ژیانیکی راسته‌قینه‌وه، بیر و کرده‌وه‌ی له‌ خزمه‌تی گشتدا‌ بیت، له‌ یاده‌وه‌ری گشتیدا‌ ده‌مینتته‌وه، که‌ ئەمەش جوړیک له‌ نه‌مری بو‌ مسۆگەر ده‌کات.

(نیچه)؛ باوه‌ری به‌ تیۆری (گه‌رانه‌وه‌ی هه‌تاهه‌تایی) هه‌بووه، که‌ هه‌موو بوونیک له‌ناوناچیت و ته‌نیا گۆران به‌سه‌ر دۆخه‌که‌یدا‌ دیت، ئە‌م تیۆره‌ پیش ئە‌میش له‌ لایه‌ن چه‌ند فه‌یله‌سووفینکه‌وه‌ وه‌ک (هیراکلیتس) و رواقیه‌کان باسکراوه؛ به‌لام نیچه له‌ ریگای لیکۆلینه‌وه‌ زانستییه‌کانه‌وه‌ هه‌ولێ سه‌لمانندی داوه. له‌م رووه‌وه‌ ده‌لێت: (هه‌موو شتیکی تیده‌په‌ریت و هه‌موو شتیکی ده‌گه‌ریتته‌وه، ره‌وره‌وه‌ی بوون تاهه‌تایه‌ ده‌سووریت.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۳۱) به‌م شیوه‌یه‌ جیهان نه‌ سه‌ره‌تای هه‌یه و نه‌ کۆتایی.

-ژیان و مردن له‌ فه‌لسه‌فه‌ی مه‌تریالی دیالیکتیکی (سه‌ده‌ی نۆزده):

(هیگل) و (مارکس) و (ئینگلس)؛ دامه‌زرینه‌ره‌کانی ئە‌م ریبازه‌ فه‌لسه‌فیه‌ن. له‌م ریبازه‌ فه‌لسه‌فیه‌دا؛ به‌پیتی یاسا‌کانی جووله‌ی دیالیکتیکی، هه‌موو شتیکی له‌

گۆرانىكى هەميشە يىدايه، كه پييده وترىت (پەرسەندنى ميژوويى): له بەرئەوه له روانگەى ئەم ريبازە فەلسەفەدا (هېچ شتيك نەمر نيه، هەموو شتيك سەرەتا و قوناغى پيگەيشتن و پيرى هەيه و بە مردنیش كوتايى ديت). (پۆلتزەر، ۱۹۶۰، ۲۰۰۱)

- فەلسەفەى نوئى و هاوچەرخ (نیهى دووهى سەدهى نۆزده و سەدهى

بيست):

يه كيك له سىما دياره كاني فەلسەفەى ئەم سەردەمه، دژايە تىكردنى عەقلاىيه تى مەسيحيه، هەر لەم بنەمايه وه چاره نووسى ژيان بە لاiane وه له ناوچوونه. فەلسەفەى بوونى (وجودى) يش ده كه ويته ئەم ماوه يه وه، ترسى فهيله سووفه كانيان به دوو ئاراسته دا ده پروات؛ ترس له نه بوون، واته مردن و نه مان و له ناوچوون، يان ترس له بوون، واته بوونى مرؤف خۆى له خۆيدا بارگرانيه كه. (يسپرز)؛ له باره ي به لگه كاني باوه رپوون به نەمرى ده لئيت: (هەموو ئەو به لگانه هەلەن، ئەوهى به کردار بتوانيت به لگه ي بو بهينته وه ته نيا (له ناوچوون) ه، گيان به ئەندامه كاني جهسته وه به ستراوه ته وه، ئەزموونى خەوى بى خەون به لگه يه بو نه بوون، راستيه كاني زانستى نه خۆشيه كان ئەوه ئاشكرا ده كه ن كه ياده وه رى پشت به ميشك ده به ستيت). (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۵۸).

(سارتهر) يش له وه لامى ئەو بوچوونانه ي كه پييان وايه مردن و اتا به ژيان ده به خشيت، ده لئيت: (هەرگيز مردن و اتا به ژيان نابه خشيت، به پيچه وانه وه ژيان له هەموو واتايه ك بيهرى ده كات) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۷۶)

له دوای خسته رووى ديارترين بيروبوچوونى فهيله سووفه كان له باره ي ژيان و

مردنه وه، ئەم سەرنجانه ده خهينه روو:

۱- روانگەى هەر فهيله سووفىك بو ژيان و مردن، رەنگدانە وهى سەردەمه كه ي و فەلسەفە كه ي و هەندىك جاريش ژيانى تايه تى خۆيه تى؛ هەر له بەرئە وه شه وه لامه كان گشتگيرنين و بو هەموو سەردەمىك ناگونجین.

۲- چەند رىگايه ك بو رووبه روو بوونه وهى ترسى مردن خراوته روو: له رووى ئايدىاليه وه به خسته رووى بيري نەمرى. له رووى ده روونيشه وه؛ به تيرامان و گرنگيدان و چيژوه رگرتن له ژيان و پاراستنى هيمنى و ئارامى ناخ و له به رامبه ريشدا

(ئيريك فرۆم): يه كينكه له قوتاييه كاني فرۆيد، له سەر رينچكه ي مامۆستاكه ي به م شيوه يه جياوازي له نتيوان ئاره زووي مروف بو ژيان و مردن ده كات: (ئاره زووي به ره و ژيان ئاره زوويه كي پوزه تيف و به ره مدار و بنياتنه ره؛ به لام ئاره زووي به ره و مردن ئاره زوويه كي نيگه تيف و تيكده ر و رووخينه ره) (ابراهيم، ۱۹۷۱، ۱۶۸)؛ به م شيوه يه ئاره زووي ژيان هه مو و اتا جوان و به رز و باشه كان ده گريته وه، له به رامبه ريشدا ئاره زووي مردن هه مو و اتا ناشرين و نزم و خراپه كاني تيدا كۆده بيتته وه. فرۆيد روانينيكي ره شينانه ي هه بووه، له وه دا كه غه ريزه ي مردن و غه ريزه ي ژياني به دزي يه كتر داناوه و له كۆتاييشدا غه ريزه ي مردن سه رده كه ويته؛ به لام (نۆرمان براون) به پينچه وانه ي ئه وه وه پيي وايه (به بي ژيان مردن نيه و به بي مردن نيش ژيان ناييت، سه لماندني هه ريه كه يان سه لماندني ئه وي تريانه) (كارس، ۱۹۹۸، ۱۲۸)

(فرۆيد) روانيني بو مردن له سەر بنه ماي ميتۆدي شيكاريي ده رووني بنياتناوه و به ستويه تيه وه به هه لويستي ناهۆشه كيه وه؛ كه به م شيوه يه رووني ده كاته وه: (مروفي چه رখে كاني پيش ميژوو به بي گۆران هيشتا له ناهۆشه كي ماندا ده ژيه ت، له به ر ئه م هۆيه ناهۆشه كي مان باوه ر به مردني خۆي ناكات، به و شيوه يه هه لسوكه وت ده كات وه ك ئه وه ي نه مر بيت) (فرۆيد، ۱۹۹۲، ۳۶)؛ كه مه به ستى له بيروپاي مروفي سه رده مه كاني پيشووه له باره ي مردن و نه مرييه وه. له سەر بنه ماي شيكردنه وه كه ي فرۆيد؛ به رده وامي ژيان دواي مردن په يوه ندي به (من Ego) وه هه يه، كه ده يه ويته به هه موو ئاره زووه كانيه وه به رده وام بيت، واته بووني گشتي و گه ر دووني ده خاته ژير ويستي (من) يان تاكه وه، به لام (ئه گه ر ده رك به گشتي بووني خود بكه ين، له هه مان كاتدا ده رك به تاكييه تي و جيھاني بووني خو مان ده كه ين، له و كاته يشدا ژيان و مردن ده بنه يه ك وته.) (اليازجي، ۲۰۰۸)

۳: ته وه ري دووه م: چه مكي ژيان له شيعري گۆراندا:

چه مكي ژيان به واتا فه لسه فيه كه ي (ئه و بنه مايه يه كه واده كات بوونه وه ريك خاوه ني چه ند تاييه تمه ندييه كي دياريكراو بيت؛ ديارترينيان هه ست و جووله و زيادي و كه مييه) (بدوي، ۱۹۹۶، ۱۶۵)؛ له م ته وه ره دا هه ولده ده ين ديارترين واتا كاني ژيان له ناو شيعره كاني گۆراندا بخه ينه روو. بو ئه م مه به سته باسي ئه و

هۆكارانه (يان ئەو سەرچاوانه) دەكەين (گۆران) لەناو شيعره كانيدا ئاماژەى پيكر دوون، كه دەبنه هۆى به خته وهرى و ئارامى (يان بەدبەختى و نا ئارامى) ى مرۆف.

پيش هەر شتيك؛ گۆران به خته وهرى ژيان له رابواردنى كاتيدا نايينيت؛ له شيعرى (جیلوهى شانو) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۰) دا؛ ئاماژە بۆ رابواردنى كاتى دەكات؛ سه ما به هرهيه كى خوايييه و پر به پيستی ئافره ته، له ريگای ئەم سه مايه وه دهروونی بينه ره كه شاد ده بيت، به لام ئەم شادييه كاتييه و ته مەنى كورته، ته نيا وه كو يادگار ييه كى بى هيو ده مي پي ته وه و هيچ چي ژي ك نابه خشي ت.

له (شه ويك له عه بدوللا) (گۆران، ۱۹۸۰، ۵۳) دا وه سفیكى جوانى هۆليكى شه وانەى دانس و موسي قا و سه ما و كچى جوان ده كات، هه رچه نده به به هه شتى ده چوي نيت، به لام خو ى به نامۆيه كى ئەم جو ره كه شه داده نيت، چونكه پي رانه هاتو وه.

ئەو هۆكارانهى گۆران له شيعره كانيدا ئاماژەى بۆ كردوون؛ هه نديكيان تاكه كه سين و هه نديكيان گشتين. ژينگەى گشتى كاريگه رى له سه ر تاك هه يه، به پيچه وانه شه وه تاكيش ده توانيت رۆلى كاريگه رى هه بيت له به ره و پيش بردنى ژيانى كۆمه لدا؛ له به رته وه ئەو خالانهى له خواره وه ده ستنيشانيان ده كه ين، هه موويان په يوه ندييان به يه كه وه هه يه و سيما كانى ژيان پيشان ده دن:

۱-۳: شارستانی و كۆمه لى پيشكه وتوو:

شيعرى (مه دنه يت) (گۆران، ۱۹۸۰، ۷۱)؛ هۆى سه ختيى ژيانى كۆمه لى كوردى ده گه رپي نته وه بۆ ده ردی نه زانى و دواكه وتوويى، تاكه چاره سه ريش پيشكه وتن و ژيانى شارستانيه، له م ريگايه وه هيو اكانى به دى دین و ژيانى ده بيته به هه شتى راسته قينه.

نه بوونى ژيانى شارستانی و عه قلى دواكه وتوو و نه زانى وا ده كات؛ ره گه زى ئافره ت له ناو كۆمه لى وادا دوو جار بچه وسپته وه؛ شيعرى (حوزنى په چه) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۹) گوزارشته له خه مى ئافره ت له نه بوونى سه ره به ستى، به هۆى نه زانى و عه قلى

توندره و بى پياوه وه. ئەو ئافره تهى له روانگه ي (گۆران) هوه جوانيه كه ي له سهرووى جوانى سروشته وه، به لام كه جوانيه كه ي شاردرا بيته وه؛ ههر وه كو گوليكي ئاوريشمى ناو گيرفان و گه وه هري ناو گل، بوون و نه بوونى وه كويه ك وايه.

له شيعرى (كوردستان) (گۆران، ١٩٨٠، ١٨٩) دا؛ پاش وه سفى سروشتى جوانى كوردستان، باسى دوورى كوردستان ده كات له ژيانى شارستانى، كه به رهه مى مرۆفه، به لام خاوه نى جوانيه كى تايه تيبه كه (جوانى كوردستانى) يه و به رهه مى يه زدانه. گۆران ئاواتى ئەوه ده خوازيت ههردوو جوانيه كه (سروشتى و شارستانى) پيكه وه له كوردستاندا كو بينه وه، ئەو كاته كوردستان ده بيته به هه شت.

- كه واته كۆله گه كاني ژيانى كى شايسته له كۆمه لى كى شارستانىدا چين ؟

له شيعرى (له به ندينخانه وه) باسى ولاتىك ده كات، سيستم هه بيت و مرۆف تاييدا ئازاد بيت، مرۆفى ژير و دل سوژ بيته ده سته لاتدار و سه رپه رشتياري خه لك. ههر مرۆفىك به پيى ئەو توانا و به هره يه هه يه تى شوين و كاري گونجاوى بو دابنريت، به كار كردن نان و به رگ و ژيانى شايسته ي خوى دابين بكات، ههر تاكيك له كۆمه لى كى ئاوه ادا بژيه ت ناچار نابيت په نا بو دزى و تاوان ببات؛ ههر وه ك (ئه بكتيتوس) ي فه يله سووفى رواقى ده لى ت: (هه چ شتىك له م جيهانه دا له خودى خويدا خراب نيه، چيت ده وى ت بمله رى و ده يگورم بو شتىكى باش) (شورون، ١٩٨٤، ٨٢)

له ولاتىكدا ئازارى ژيان هه بيت، نه جوانى تيدا ده مي نى ت، نه مرۆفه كانيش هه ست به جوانيه كاني ژيان و سروشت ده كهن: (له م ولاته ي كه رووى خاكى گول گوليى داغه / برينى جه رگ له باغچه يا له جىي گولباغه) (گۆران، ١٩٨٠، ٢١٩). هه رچه نده مرۆف به جه سته بژيه ت، به لام ئەگه ر گيانى شاد و ئازاد نه بيت وه كو مردوو يه كى ناو گۆره: (له گه ل ئەوه ي گيانم تيايه به هه ناسه و نه بز / ئەلپى مردووم خزاومه ته ژير ئەلحه دى قه بز) (گۆران، ١٩٨٠، ٢١٩). واته ژيانى راسته قينه ئەوه يه مرۆف گيان و ده روونى شاد و ئازاد بيت.

۲-۳: ناشتی: خالیکی تری گزنگ که له چه‌ند شیعریکدا باسی کردوو، هه‌لۆیستی ناشتیخوازی و دژه شه‌ره، وه‌ک له شیعری (تیر و که‌وان) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۲۷) دا باسی جیهانیکی بی‌چه‌ک ده‌کات، که تیایدا ئارامی و کار و نان و ژیانی ئاسووده و جوانی ده‌سته‌به‌ر ده‌بیئت.

۳-۳: کار: (به‌ری به‌یانه) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۰۲)؛ ئەم شیعره هاندانی لاوی کورده بو کار و فرمان، له پیناوی ژیانیکی ئاسووده و به‌دیھاتنی هیواکانی کورد. هه‌ر له سه‌ره‌تای شارستانیته‌وه له‌ناو ئەفسانه و ئاینه‌کانیشدا کارکردن به‌پیرۆز دانراوه، بو نمونه له ئاینی زه‌رده‌شتیدا به‌م شیوه‌یه باسی لێوه‌کراوه: (کار خوینی ژیانه، ژیان به‌بی‌کار بیسوود و بی‌هووده‌یه، ئاینی ئیمه‌ پیمان ده‌لی کار مه‌به‌ست و ئامانجی ژیانه) (حه‌سه‌ن، ۲۰۰۲، ۹۲)

۴-۳: پێویستییه سه‌ره‌کی و سه‌ره‌تاییه‌کانی مرۆف:

له شیعری (بو بولبول) دا؛ له ریگای دروستکردنی کۆمه‌لیک وینه‌ی شیعرییه‌وه، ژیانی خۆی و ژیانی بولبول، شیعری خۆی و ئاوازی بولبول به‌راورد ده‌کات، بو هه‌ر وینه‌یه‌کی بولبول و ژیانی بولبول و ئاوازی بولبول، له به‌رامبه‌ریدا وینه‌یه‌کی دژ و پیچه‌وانه‌ی بو خۆی و ژیانی خۆی و شیعری خۆی کیشاوه: شیعری خۆی وه‌کو شه‌و ره‌ش و تاریکه، ئاوازی بولبول وه‌کو روژ سپی و رووناکه، شیعری خۆی گوزارشته له خه‌م و گریان و هه‌ناسه ساردی و یاده‌وه‌ری تال و خه‌یالی ناکام و تاسه و هیوای پینه‌گه‌یشتوو. شیعری خۆی تال و لال و نووزه‌ی گریان، ئاوازی بولبول وه‌ک ئاوی کانی روون و شیرینه‌ زمانیکی پاراو و ئاوازی شادییه.

سه‌رچاوه‌ی شادی بولبول ده‌گه‌رپینتیه‌وه بو ئەو به‌خششه‌ی خوا له ژیاندا پینی به‌خشیه به‌تاییه‌تی سه‌ربه‌ستی. لێره‌دا گۆران ته‌حه‌دای بولبول ده‌کات؛ ئەگه‌ر خوا ته‌نها توژیکی له‌و به‌خششه‌ی به‌میش بدایه، هونه‌ره‌که‌ی له هونه‌ری ئەو به‌رزتر و په‌سه‌ندتر ده‌بوو. که‌واته گۆران هۆکار و سه‌رچاوه‌ی هونه‌ری به‌رز و روون و جوان و کاریگه‌ر و په‌سه‌ند ده‌گه‌رپینتیه‌وه بو ژیانیکی شاد و شایسته؛ ئەمه‌ش به‌ده‌روونی شاد و ئازادی و دووری له سه‌ختیه‌کانی ژیانی شار و گه‌رانه‌وه بو ژیانی ساده‌ی سروشت ده‌سته‌به‌ر ده‌بیئت.

له چەند دېرېكدا به وردى پېويستيه سەره كى و سەره تاييه كاني مرؤف دەستنيشان دەكات وهك (خۆراك و بەرگ)، دابنكرديان نەبېتە مال لەسەر مرؤف و باجى قورسى رهوشتى و دەروونيان بۆ نەدات، وهكو ئابرووچوون و خەم و خەفەت: (خواردنم جل و بەرگم / بە ئابرووم خوینى جەرگم / نەبېتە مال لەسەرم / بې منەت بې و بې شەرم) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۰۶)، ئەگەر مرؤف بتوانیت پېويستيه كاني ژيانى خۆى و خيزانى به بې منەت بە دەست بهيیت، بېگومان به شادى دە ژيەت.

۵-۳: عەقل و سۆز هۆكاري نائارامين:

له شيعرى (بۆ بولبول) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۰۳) دا، هۆكاري راسته قينهى بې ئارامى و تالبوونى ژيان دەگەرېنېتە وه بۆ ئەو (عەقل و سۆز) هى خوا به مرؤفى به خشيوه و بوونەتە مايهى دەرديسەرى و ئيشوئازار و بەدبەختى مرؤف. ئەم بيرکردنە وه و هەست و سۆزهى مرؤفى به كۆمەلېك پرسيار خستۆتە روو؛ وهك: (بۆ ديينه ژيان؟ بۆچى دەمرين؟ ئەى پاش مردن چيمان ليديت؟ چ شتيك راسته و چى درويه؟ چ شتيك ئەنجامه و كامه هۆيه؟ هۆكاري گريان چيه؟ ...)؛ هەر ئەم جۆره گومان و پرسيارانه يه گياني مرؤف ماندوو دەكەن.

ئەگەرچى مرؤف به هۆى عەقلە وه ئەم پرسيارانه دەرووژييت، به لام له تواناي عەقليشيدا نيه وه لامى پرسياره كان بداته وه، تاوهكو گومانه كاني نەميين و گياني ئاسووده بېت. هەر له بەر ئە وه يه مرؤف سەرلېشيوه وه هەميشه له ترس و دلەراوكيدايه و نازانيت چۆن به بهخته وهرى بزيەت؛ به لام هەموو مرؤفيك لهم دلەراوكينه دا نازيهت (ژيانى تيرامان و بيرکردنە وه پهيوهسته به واتاكانى دلەراوكى و دارزان و تەنگانه، له كاتيكدە دەبينن ژيانى مرؤفه ساده كان سروشتيكي خۆرسكانه و ساكارييه كى زگماكانه يان ههيه و به بهخته وهرى و ئارامى دە ژيەن) (شكشك، ۲۰۰۹، ۱۳۹).

۶-۳: گەشيني و هيو:

شيعرى (شەويكى به هار)؛ له واتاي رووكەشيدا وه سفى شەويكى به هاره، كه تاييدا بارانى به خوړ و تەرزەيه كى توند دەباريت، پاشان كه شه كه ئاسايى دەبېتە وه.

ته ریب له گه ل ئه م وه سفه دا، وه سفی ده روونی خویشی ده کات، که ئه مه یان مه به سستی شیعره که یه .

له ریگای چهند وشه و دهسته واژه یه که وه که کۆده کانی ده قه که ن، ده توانین واتای ژیره وهی شیعره که به م شیوه یه لیکبده یه وه:

(تاریکه شهو)؛ راستیه کان له ناو نهی ن نادیاردا ون بوون، گه ردوون و بوونه وه ره کانیش له و نهی نیانه بی ئاگان، ته نیا ئه و مروقه به ئاگایه که له ناو بیر کردنه وه و خه یالدا ده ژیه ت. خه مه کان وه ک تاریکی شه و وان و ناهیلن راستیه کان ئاشکرا بین. بیده نگیش هه ر وه ک تاریکی شه و وایه سه ره تا و کۆتایی نیه. (برووسکه)؛ ئامازه یه بۆ ده رکه وتنی هیوا و دروستبوونی رووناککی و سه ره تایی دۆزینه وهی راستیه کان. (هه وه گر مه)؛ ده نگی به رزی راستیه (حه قیقه ت). (بارانی نم نم)؛ گریانیکی له سه رخۆیه بۆ ده برپینی هه ستیکی ناسک، به لام (بارانی به خوړ)؛ ئاسۆی رووناککی هیوا تاریک ده کات.

له و دپړانه ی وه سفی بارانی به خوړ و بارینی ته رزه به بای تونده وه ده کات، وه سفی هه لچوونیکی ده روونی و گیانیکی پر ئازار ده کات؛ به لام له دپړه کانی دواتر که سروشت ئارام ده بیته وه و ده بیته سه ره تیه ک بۆ ده رکه وتنی جوانی و رووناککی سروشت، ئامازه یه بۆ ده رکه وتنی راستی نهی نیه کانی بوون و گه ردوون و ژیان.

به کورتی په یامی ناو ده قه که ئه وه یه؛ گه شینی و هیوا به ره و دۆزینه وهی راستی نهی نیه کانی بوونمان ده بات، مروقی هوشیار و هه ستیار هه ر زوو ویلی دۆزینه وهی نهی نیه کانی بوون و ژیان و جوانی ده بیته: (هیشتا شه وی زۆر مابوو که من که وتمه سه حرا / وه ک شیت به لام شیتی شیعره شیتی جوانی) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۷۲)

(سه وزه گیای پایز) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۶۷)؛ بابه تی ئه م شیعره ییش له سه ر هیوا و گه شینی له ژیاندا؛ که به م شیوه یه بیر شیعره که ی ده برپیه:

- له دپړی (۷) هوه بیرۆکه و مه به ست و واتای شیعره که سه ره له ده دات: ئایا مروق ده توانیت له هه موو قوئاغه کانی ته مه نیدا چیژ له ژیان وه برگریت؟ یان له به ره وهی ژیان کۆتایی دیت و چاره نووسی هه موو مروقئیک مردنه، ئیتر ده سه وه ستان چاره رپی ئه م چاره نووسی خۆی بکات؟

- له دپړى (۸) هوه وه لامي پرسياره كه ده داته وه، ئيمه ي مروّف كه له سروشته وه
هه لقولاوين، بوچى ئه زموون له سروشت وهرنه گرین ؟
- له دپړى (۹) و (۱۰) و (۱۱) دا دريژه به وه لامه كه ده دات: با سه يري سروشت
بكهين؛ چۆن له وهرزى پايزدا، كه به وهرزى پيرى و زهردبوون و وشكبوونى گيا و
هه لوه رينى گه لا و رووتبوونه وهى دره خته كان ناسراوه، كه چى له م پايزه دا گيا سهوز
بووه و ده لپى سروشت ئارايشتى خوى كردوو.
بالنده به ئاوازي خوڤ گۆرانى بو جوانى و خوڤشيه كاني ژيان ده چرپت.
جيهان، شنه باى فيتك ئه وه نده چيژبه خشه، ئه م جيهانه ي كه له م وهرزه دا ده لپى
مردوو، زيندوو ده كاته وه.

- له دپړى (۱۲) و (۱۳) و (۱۴) دا پهنه و ئامۆژگارى له سروشته وه
وه رده گرپت: ههروهك چۆن سهوزه گياى پايز عه شقى هه تاو بووه، چونكه تيشكى
هه تاو سه رچاوه ي ژيان و سهوزبوون و گه شه يه تى؛ منيش عه شقى (يار) ده بم و ناز و
خهنده ي ئه وه كه مه سه رچاوه ي ژيان و ئوميد و به خته وه رى و گه نج بوونه وه م.
بريار ده دم هه تا كو تايبى ژيان به خوڤشى و شادى رابوويم و خه م و ناخوڤشى
فه رامۆش بكه م.

كه واته: مروّف ده بيت به گه شيبينيه وه پروانته ژيان و خوى نه دات به ده ست
خه م و سه ختييه كاني ژيانه وه، چيژ له هه موو قوناغه كاني ته مه ن وه ربگرپت، به
قوناغى پيريشه وه؛ چونكه هه ر قوناغيك جوانى تايه تيبى خوى هه يه.
وه ك ياسايه كى گه ردوونى؛ دژه كان واتا به يه كترى ده به خشن، ژيان و مردن يش
دووانه ي يه كترين، له ناو ژياندا مردن هه يه و له ناو مردن يشدا ژيان هه يه؛ له پيربوون يشدا
گه نج بوونه وه هه يه.

(بو هيواي كورم) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۰۱)؛ بابه تى سه ره كى ئه م شيعره يش ره شيبينى و
گه شيبينيه، كه ئه م بيوكانه ي خستۆته روو:

- تاريكى له گيانيكى ره شيبينه وه هه لده قوليت و رووناكيش له گيانيكى
گه شيبينه وه هه لده قوليت؛ مه به ستى له وه يه خوڤشى و ناخوڤشى ژيان ئه گه ر به شيكى

پەيوەندی بە چارەنووس و هیزیکێ دەرهکیهوه هەبیت، بەشەکهی تری پەيوەندی بە خودی ئەو کەسەوه هەیه، کە روانگەیی بۆ ژیان چۆنە؟

- (تاوانی باوکیهتی) ش کە لەم شیعەردا ئاماژەیی بۆ کردوو؛ روانگەیهکی رهشبینانهیه و بیروباوهری هەندیک له بیرمەندهکانه، کە پێیان وایه خستنهوهی وهچه و هینانی بۆ سەر ئەم جیهانهی کە پرە له کارهسات و بەلا تاوانیکه، هەر لهسەر هەمان روانگەیه شاعیر و بیرمەندی عەرهبی (أبو علاء المعري) راسپاردەیی کردوو لهسەر کێلی گۆرەکهی بنووسن: (ئەمە تاوانی باوکمه بەرامبەر من، بەلام من تاوانم بەرامبەر کەس نهکرد) (ابن خلکان، ۱۹۷۸، ۱۱۴-۱۱۵)

- له بەرامبەر چاره‌په‌شیدا به‌ختیاریش هه‌یه، به‌لام چاره‌نووس نادیاره، ده‌شیت ژیانته‌ خو‌ش بیت یان ناخو‌ش بیت، رینگای ژیان بۆ هەندیک کەس ئاسانه و بۆ هەندیک تر دژواره، له‌وانه‌شه‌ هاوسه‌نگ بیت له‌نیوان هەردووکیاندا، کە ئەمەیان له واقیعی ژیانەوه نزیکتره؛ بەلام ئەوهی پەيوەندی به‌ مرۆفەوه هەبیت، ئەوهیه به‌ هیوا و گەشبینیه‌وه پروانیتته ژیان.

۷-۳: پەيوەندی شیعەر و ئەدەب و هونەر به‌ ژيانه‌وه:

شیعەر (هونەر) ده‌توانیت نه‌پێنیه‌کانی ژیان بدۆزیتته‌وه؛ له‌باره‌ی گرنگی هونەر و هونەرمنده‌وه (نێچه) ی فه‌یله‌سووف (هونەر و هونەرمنده‌ی به‌ نموونه‌یه‌کی به‌رز داناه، کە پەيوەندی به‌ سه‌رچاوه‌ شاراوه‌کانی ژيانه‌وه ده‌کەن و به‌و خه‌ونه‌ جوانانه‌ی بۆمان ده‌خولقینن واما‌ن لێده‌کەن به‌رگه‌ی ژیان بگرین، هەر ئەوانن واتا به‌ ژیان ده‌به‌خشن) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۲۲۹)؛ (گۆران) ی‌ش له‌ چه‌ند شیعەرێکی‌دا ئەم گرنگیه‌ی شیعەر و هونەر بۆ ژیان دووپاتده‌کاته‌وه:

(ئاهه‌نگیک له‌ناوران)؛ ئاوازی مۆسیقا و هونەر سه‌رچاوه‌ی به‌خته‌وه‌ری مرۆفن، کاریگه‌ری مۆسیقا له‌سه‌ر ده‌روونی مرۆف له‌ کاریگه‌ری شوین زیاتره: (هۆ شوانی به‌ختیار تی خوره‌ دره‌نگه / بی شمشال له‌ ده‌شتیش وه‌کو مال دل ته‌نگه) (گۆران، ۱۹۸۰، ۵۲) ئەوه‌ی دلته‌نگی ناهیلێت ده‌شتی پان و به‌رین و سروشتی جوان نییه، به‌لکو ئاوازی شمشالی شوانه‌که‌یه، به‌ بی چێژی مۆسیقا مرۆف له‌ هەر شوینیک بیت هه‌ست به‌ دلته‌نگی ده‌کات.

له (جیلوهی شانۆ) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۰) دا؛ باسی گرنگی و سیحری مۆسیقا ده کات، که گرفت و سهختیه کانی ژيان له بیر دهباته وه، بیرچوونه وهش ره مزی چیژ وهرگرتنه له ژيان، کللیکه که ده رگای ته لیسمی ژيان ده کاته وه.

- له (دهرویش عه بدوللا) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۹) دا باسی ره سه نایه تیی هونه ر ده کات؛ هونه ری ره سه نی هه ر کومه لیک ئه وه یه له ناو سروشت و ژینگه ی کومه لایه تی ئه و کومه له وه هه لقو لاییت، ته نیا ئه م جو ره هونه ره ده توانیت ناخ و گیانی هاو نیشتمانی و هاو خوینی خو ی بدوینیت.

- (هه لبه ستی ده روون) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۲۱): ئه و جیهانی خه یاله ی له ده روون و ناخی مرۆفدایه، جیاوازه له وه ی له زماندا ده رده که ویت، یان ئه و جیهانه ی زمانی شیعیر به رجه سه تی ده کات؛ واته شیعیر ناتوانیت ناوه وه ی شاعیر به ته واوی بگه یه نیت. جیهانی ناوه وه ی مرۆف شاراوویه و دیار نییه، به لام له جیهانی ئاشکرای ده ره وه جواتر و کاریگه تر و به سۆزتره. ئه گه ر بتوانیت گزارشت له و جیهانه ی ناوه وه بکریت، ده توانیت نهینیه کانی سروشت و ژيان ئاشکرا بکریت.

که واته که ی شیعیر ده توانیت نهینیه کانی ژيان ئاشکرا بکات ؟

له شیعری (بو بولبول) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۰۳) دا وه لام ده داته وه؛ پاش ئه وه ی عه قل و سۆز ده کاته سه رچاوه ی نا ئارامی و ماندوو بوونی ده روونی و ئیش و ئازاره کان، ئیتر مرۆف چۆن ده توانیت بیته خاوه نی هونه ریکی به رز و روون؟! .. ئه گه ر شاعیر وه کو بولبول (ئازادی و عه شق و نان) ی بو ده سه به ر بییت، ئه و کاته ده توانیت به شیعیر نهینی جوانیه کانی سروشت و ژيان ئاشکرا بکات؛ هه روه ک (سارته ر) ده لیت: (ئازادی مرۆفایه تی پێوه ری راستی و خیر و جوانیه) (شکشک، ۲۰۰۹، ۱۱۳)

له شیعری (بو گه وره یه کی شیعردۆست) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۴)؛ وردتر وه لامی پرسیاره که ده داته وه؛ به ره مه می شیعیر به و واتایه ی گزارشت بیته له ژيان و ئاسووده یی ده روونی مرۆف و تاسه ی دل بشکینیت و چیژ به خشیته، گۆران خو ی ده لیت: من توانای نووسینی شیعری وام نییه، چونکه:

۱- من کوردم، کوردیش وه کو چۆله که یه که له ناو هه زاران داوی راوکه ردا ده ژیهت. چهند بمه ویت به ئازادی بجوو لیم و به ئازادی ناخی خۆم ده ریبیرم، ئه وه نده زیاتر له مردن نزیك ده بمه وه، له بهرئه وه زمانم لاله و شیعریشم بی دهنگه.

۲- من وه کو ئاگردائیکی بی ئاگرم و سۆز له ناو دلندا نییه؛ دلش که عه شقی تیدا نه بی به تاله و وه کو دلکی پیر و دارزاوه. دلی ئاوا جیگای ئیلهامی شیعی تیدا نابیته وه، چونکه ئه و جۆره دل ته نیا گوشته و گیانی تیدا نییه، ئیتر چۆن به ره می شیعی لیوه هه لده قولیت!؟

۳- گۆران؛ فه رمانه ریکی بجوو که، ژیانیکی (مه ژری و مه مره) ی هه یه، له پیناوی په یدا کردنی ناندا زۆر ماندوو و ناچاره ملکه چی فه رمانی به رپرسه که ی بیت. به م کاره ی هه تا مردن نانی بو ناره خسیت.

هه ر مرۆفیک ئازادی نه بیته و سه رقالی کاری سه خت بیت و کیشه ی برسیتی هه بیت، میشکی ئه م که سه دنیا ی جوانی ناخوینتته وه، تا بتوانیت له ناو شیعردا گوزارشتی لیبکات. که واته به ره می شیعی جوان له مرۆفیکه وه هه لده قولیت، که: سه ره به ست و تیر و عاشق بیت: (به سه ر شیعره که سی زاله سه ره به ست بی / به ره لالا بی، به عاره قی عه شق مه ست بی) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۶)

سه ره پای ئه م باره گرانه ی ژیان و هه ره شه ی ئازادی له سه ر هونه رمه ند و شاعیر، گۆران له (جواب بو جه ناب) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۲۲) دا پیی وایه هونه ر و ئه ده ب بو نان په یدا کردن نین، ده بیته په یامی هونه ر و ئه ده ب به رده وام بیت و رانه وه ستیت.

- به های شیعی و هونه ر (شاعیر و هونه رمه ند) له لای کۆمه ل:

له شیعی (له به ندینه خانه) دا؛ باسی کۆمه لی پیشکه وتوو ده کات، که شانازی به هونه رمه ندانیان ده که ن، له به رامبه ردا ره خنه له کۆمه لی خوی ده گریته که شاعیر و هونه رمه ند ریسوا ده که ن، گۆران ئاماده بووه به برسیتی و بی به رامبه ر به شیعی خوی خزمه تیان بکات، که چی ئه وان فه رامۆشیان کردوو: (بلبلای بووم ئاماده بووم هه تا بمینم / به نانی وشک، به رگی په لاس بو گه ل بخوینم / به لام گه لی به شریقه خه و لی خراوم / گوپی نه دامی هه تا که وتم، چلکن بوو ناوم) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۱۷)، هه رچه نده

ره خنه له گهلى خوڤى ده گريٽ، به لام هۆكارى دواكهوتنى گه له كهى دهستنيشان ده كات و دهيداتە پال سياسته تى ئىستيعمارى داگيركه ر.

له شيعرى (دهرويش عەبدوڵلا) يشدا هەمان بىرۆكهى خستۆته روو، كه له كۆمهلى سەرەتايى و دواكهوتوودا هونەر و ئەدەب بەهەيان نيه: (به لى دياره له ناو قەومى به سىتا قەدرى سنعه تكار / وه كو عەكسى قەمەر وايه له ناو حەوزىكى ليخندا) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۹)، به پيچەوانه شه وه له ناو كۆمهلى هوشياردا هونەر مەند پايه يه كى به رزى هەيه: (به لام ته ختى روفاه و تاجى حورمەت ميلله تى هوشيار / به ئوستادى ئەدا وه ك تو له ناو شمشالى كون كوندا) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۱۹). دهرويش عەبدوڵلا يش باش ئەو راستيه تالە دەزانيت ، به لام به ناچارى و له بهر نان و ژيان ئاوازي شمشالە كهى به گوڤى ناكه سيك دەدا، كه نرخى هونەر و هونەر مەند نازانيت.

۸-۳: جوانى ئافرهت و سروشت و نيشتمان:

ئەم بابەتە له تيمه سەرەكويه كاني شيعرى گۆرانە، به لام ليڤه دا مەبه ستمان تەنيا خستنه رووى گرنكى و به هاى جوانيه له روانگه ي گۆران، نه ك تەنيا بو ژيان، به لكو به سەرچاوه ي بيروباوه پرى خوڤى داده نيت؛ بو ئەم مەبه سته يش ئاماره بو چەند دەسته واژه و رسته يه ك دە كه ين له چەند شيعرى كيدا:

له (به سته ي دلدار) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۸) دا، بو جوانى يار ئەم دەسته واژانه ي به كار هيناوه: (ئاواتى گيانى شيرين / تو ئە په رستم / بو ئاينم ئە گه پرى.... تويت و به س / قبيله ي ئاين و باوه رم / خواى به هه شتى دلى تهرم)

له (هه لبه سته ي په شيمان) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۹) دا: يار قبيله ي عه شق و خواى به هه شت و رووناكى باوه ره.

له شيعرى (ديمه نيكي به هار) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۶۹) دا، خوڤى به بالنده ده چوڤنيت له (جوانى په رستى و نيشتمان په رستى) دا.

له (نياز) دا: سوڤند به يار و جوانى ده خوات: (قه سه م به تو! قه سه م به ناز! قه سه م به جوانى!) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۴)

٤: تهوهری سییه م: چه مکی مردن له شیعری گۆراندا:

گرنگترین ئه و بیر و واتایانه ی په یوه ندییان به چه مکی مردنه وه هه یه؛ له ناو شیعره کانی گۆراندا، به چند خالیك ده یانخه یه روو:

٤-١: پرسیارکردن له باره ی گیان و بوون و ژیان و مردن:

له شیعری کدا به ناو نیشانی (گیان)؛ کۆمه لیک پرسیاری فه لسه فی له باره ی ماهیه تی (گیان) و (بوون) و (ژیان) و (مردن) هوه ده کات؛ ئایا گیان پاش مردن ده مینیت؟ که گیان ون ده بیت له ش ده مریت، به لام له ش گۆریک به یادگاری به جی دیلت، ئه ی گیان چ ناو نیشان و یادگاریه ک به جی دیلت؟ چ به لگه یه ک هه یه بو مانه وه ی گیان؟ ئه مه ش ئه وه ده گه یه نیت گۆران باوه ری به نه مریی گیان نییه، چونکه هیچ به لگه یه ک نییه مانه وه ی گیان به له مینیت.

هه ندیک جار له ناو پرسیاره کاندا و له روانگه ی خۆیه وه هه ولی پیناسه کردنی چه مکه کانی داوه؛ بو نمونه گیان به سه رچاوه و بزوینه ری جووله و هه ست و بیر و هوش داده نیت. به م شیوه یه له پرسیاره کانی به رده وام ده بیت: ئایا (من) و (گیان) دوو شتی جیاوازیان هه ر یه ک شتین؟ رووی پرسیاری له گیان ده کات: ئایا تو له ئه زه له وه دنیای من بوویت پیش ئه وه ی من بيم؟ یان پاش بوونی من تو ی گیان تیایدا دروست بوویت: (تو دنیامی؟ یا دنیام: / تو تیا هاتوویته ئه نجام؟) (گۆران، ١٩٨٠، ٢٢٨)؛ ئه م پرسیاره ی گۆران ئه و بیروکه مان له لا ده ورووژینیت، که ده شیت مه به ست له گیان ئه و که سایه تییه بیت له ئه نجامی بوونی هه ر که سیک دووتر دروست ده بیت؛ نه ک له ئه زه له وه هه بوویت، که ئه مه ش پیچه وانه ی فه لسه فه ی ئایدیالی و بیروباوه ری ئاینیه.

کۆمه لیک پرسیاری تری ورووژاندووه؛ وه ک: ئایا ژیان واته گیان یان گیان واته ژیان؟ کامیان سه رچاوه ی ژیانی مروفن؟ یان هه ردووکیان هه ر یه ک شتن؟ ئه گه رچی گۆران وه لامی زۆربه ی پرسیاره کانی نه داوه ته وه، به لام پرسیار له بواری مه عریفه دا گرنگی له وه لام که متر نییه و سه ره تای هه ر بواریکی مه عریفی به پرسیار ده ست پنده کات، کللی دۆزینه وه ی زانیاریه شاراوه کانه.

گۆران له ناو هه موو پرسيا ره كاندا وه لامي پرسيا ريكي داوه ته وه و له لاي روونه؛ كه گيان و جهسته له نه جامدا هه ده بيت له يه كترى جياينه وه، واته حه تميه تي مردن دووپات ده كاته وه؛ ته مه ن كورت بيت يان دريژ، هوكاره كه هه رچيه ك بيت، كو تاييه كه هه ر مردنه .

هه مان ئه م بوچوونه ي دوايي له (بو هيواي كورم) دا ده رپروه، كه ده ليت: (به لي به رخم! نه گه رچي هه روه كو يه ك ژيني گشت لايه / له به يني بي شكه و قه برا، بريني عه يني ريگايه!) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۰۲)؛ ژياني هه موو مروفتيك وه كو ريگايه كه به له دايكوون ده ست پيده كات و به مردن كو تايي دي، هه موو مروفتيكيش ريوار يكي ئه م ريگايه يه و بوون و مردني هه ليارده ي خو ي نيه: ((هه موو هه ر قافله ي بي ئيختياري سه رزه مينيكين / هه موو ديين و ده روين .. تاكو نه گه ين، يه عني ئيتر ئه مرين) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۰۲)

له (شيوه ني گولاله) (گۆران، ۱۹۸۰، ۹۷) دا؛ پرسيا ره ماهيه تي مردن و هوكار و به رپرسی مردن ده كات. به برواي گۆران مردن واتاي نه مان و له ناوچوون ده گه يه ني و گه رانه وه ي نيه. ئايا چ هيزيك به رپرسی ئه م كاره ساته يه و مروفت په نا بو كي بات، تا بتواني ري لي بگري: (روژگار، نه جهل، ئاسمان، عه رشي خوا، حه كيم، عيلمى به شهر، ده رمان)، كه هه نديكيان فيزيكين و هه نديكي تريان ميتافيزيكين .

ديره كاني سه ره تا گوزارشتن له هه لچوونيكى نالوژيكى و رو مانسيانه به رامبه ر به (گور) و تاواني مردن ده خاته نه ستوي ئه و، كه له راستيدا گور ته نيا شويني ناشتي مردووه كه يه . پاشان كه هه لچوونه كه ي كه متر ده بيتته وه، به دواي به رپرسی تر دا ده گه ريت: (ئاسمان، سروشت، ته نانه ت خودى خوا) و گله يي و ناره زايي خو ي به رامبهريان ده رده بريت. نه وانه ي باوه ري ئاينيان پته وه، كاره ساتي مردن به كاري خودا داده نين و ره زامه نديي خو يان ده رده برن، نه گه رچي گۆران مه ترياليانه بيرده كاته وه، به لام لي ره دا هه لو يستي خو ي يه كلا نه كردو ته وه؛ له لايه كه وه به رپرسی راسته قينه ي به لاوه نادياره، چونكه پي وايه له تواناي عه قلي مروفتدا نيه به رپرسی راسته قينه ي مردن ده ستنيشان بكات، له لايه كي تريشه وه نه گه ر ته نانه ت خو اي ش بيت، ناره زايي خو ي ده رده بريت و به كاريكي داد په روه رانه ي نازانيت.

۴-۲: ترس له مردن:

له (بهسه رهاتی ئهستیرهیهک) دا؛ له سه ره تاوه وهسفی ئهستیرهیهکی جوان ده کات له کاتی ئیواره دا، کاتی ئیواره ئامارهیه بو پیش کۆتایی و پیش مردن. له ناو جوانی ئهستیره که دا جوانی ئافرهت ده بییت، که واته مه بهستی شیعره که ته نیا له ئهستیرهیه کدا نه هیلاوه ته وه، مه بهست له هه موو بوونه وه ریکه و به تایه تیش مرۆف. کۆتایی ئه م ئهستیرهیه و هه موو بوونه وه ریکه و هه موو مرۆفیک هه ر مردنه: (به لام ئیستا ئه و ئه سپایی، به ره و خوار /.../ ئه ی داخه که م، مه رگی نیشتن ئه ی کوزی!) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۷۵). کۆتایی ئه م ئهستیرهیه؛ که له شیعره که دا چاره نووسی هه موو بوونه وه ریکی به رجه سته کردووه، کار ده کاته سه ر ده روونی هه ر که سییک که بیر له مردن بکاته وه و هه ست به و ترسه گه وره یه بکات.

مردن کاره ساتیکی گه وره یه، به لام راده ی کاریگه ری مردن له سه ر هۆش و سۆز و وێژدان و هه لویستی مرۆف، به پپی جور و شیوه و دیمه نی مردنه که، یان به پپی په یوه ندیی ئه و که سه به مردووه که وه ده گۆریت. له شیعری (رۆله ی بی دایک) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۹۸) دا دوو تابلۆی مردنی کیشاوه؛ یه که میان له ده شتیکی چۆله وانیدا دایکیک به ته نیا مه یتی کوره تاقانه که ی ده لاوینته وه، ئه م کاره ساته کاریگه ریه که ی له سنووری سۆزدایه. تابلۆی دووه میان ساوایه ک لای مه یتی دایکیدا بو شیر ده گریه ت؛ ئه م کاره ساته یان کاریگه رتره، چونکه جگه له ورووژاندنی سۆز، منداله که ش له به رده م مه ترسی مردندا یه، واته کاره ساتی مردنیک کاره ساتی مردنیک تری لیده که ویتته وه.

له ه یچ شیعریکی گۆراندا مردنی خودی خۆی نه بووه ته مایه ی ترس و دل هراوکی و بی ئومیدی، ترسی مردن له شیعری (گۆران) دا په یوه ندی به خۆیه وه نییه و بو که سانی تره؛ باشتین به لگه ش ئه و چه ند شیعره یه تی که له کاتی نه خۆشییه که یدا و پیش مردنی نووسیونی، وه کو:

له شیعری (بیداریه ک) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۸۱)؛ که وهسفی جوانی شاری مۆسکو ده کات، له ناو شیعره که دا ههستی جوانی و ژیان دوستی له ناو ده روونیدا زاله.

شيعرى (وه لامي پرس)؛ ئەم شيعرهيش له ناو نه خووشخانه و له كاتى وه رگرتى چاره سەر نووسيوه تى: (راكشا بووم له سەر پشتم / دوكتۆره كه م ماري شيرپه نجهى ئە كوشتم) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۲۱)، ئەو خەم و ئازار و ناو ميدييهى دەر وونى داگير كردوو له بهر نه خووشيه كهى نيه، هۆكاره كهى سهختى ژيانى خۆى و هاو نيشتمانى خۆيه تى؛ له كۆپلهى دوايدا ده لیت: له لای ئيمه له ههزار كهس كه سېك نيه خه ميار نه بێت، چونكه ئيمه تازه به رهو شادى ههنگاو ده نيين.

(بېشكهى منال) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۲۶) يش هه ر له و كۆمه له شيعره يه، كه هيو و ئوميدى به نه وهى دوا رۆژ هه يه.

۳-۴: چاره سەر و رووبه رووبوونه وهى مردن به گريان و پيشاندانى بى دهسته لانيى مرۆف:

له كوتايى (شيوه نى گولا له) (گۆران، ۱۹۸۰، ۹۷) دا دان به وه دا ده نیت، كه له به رامبه ر حه تميه تى مردن دا بیدهسته لاته و هيجى پينا كريت، گريان تا كه چاره سهره بو دامر كاندنه وهى دەر وونى سووتاوى.

له شيعرى (پايى) دا، خۆى به پايى به راورد ده كات، دەر وونى خه ماويى خۆى له ديار ده كاني پايى دا ده بينيت. ئازارى خه مه كاني مرۆف كوتاييان نايه ت، له سه خترين خه مه كانيش پيرى و مردنه، كه له (سيس بوونى گول و گه لاوه رين و كۆچى بالنده كان) دا ده يانينيت، ته نيا چاره سه ريش هه ر گريانه: (بگري ن.. بگري ن.. چاومان نه سرين / هه رگيز، هه رگيز) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۶۴)

۴-۴: بيروپاي له باره ي به هه شت و زيندوو بوونه وه:

له شيعرى (نياز)؛ بوونى يار ده بېته هۆى زيندوو بوونه وهى گيان و دروستبوونى به هه شت له م ژيانه دا، كه واته با وه پى به زيندوو بوونه وه و به هه شتى دواى مردن نيه: (به م جوانى يانه كه زينته تى به هه شتى دنيا ن...) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۴). له نيوه ي يه كه مى شيعره كه دا كه يار بوونى نيه، ئەميش گيانى مردوو، به لام له نيوه ي دووه مى شيعره كه وه كه يار پهيدا ده بېت گيانى زيندوو ده بېته وه؛ (له بوونى ئەودا مه رگدۆستى شكست ده هيتيت و هيزى ژياندۆستى بالاده ست ده بېت) (قه ره داخى، ۲۰۰۶، ۱۷۸). هه ر

يه ك له و دوو حاله ته ي له ريگاي كۆمه لئيك وئينه ي شيعرييه وه ده ربرپوه، له روى زمانى شيعرييه وه له نيوه ي يه كه مى شيعره كه دا زۆر به ي وشه و دهسته واژه كان ئاماژه بو به ره و مردن و كۆتايى و له ناوچوون ده كهن، به لام له نيوه ي دوو مه وه وشه و دهسته واژه كان ئاماژه بو ژيانه وه و زيندوو بوونه وه ده كهن.

٥-٤: بيري نهمري: گۆران له ناو شيعره كاني دا ئاماژه ي بو چند جورئكى نهمري

كردوه:

أ- گۆراني دۆخ: له شيعرى (بو گولئى لا ولاو) دا؛ باسى له ناوچوونى هه موو بوونه وه ريك ده كات، ته مهن زۆر كورته و خيرا تئده پهرت، به تايه تى ته مهنى لاوى. له م شيعره دا ئاماژه يه كى تئدايه بو بيري (گۆراني دۆخ)، كه شيوه يه كه له نهمري. هه ر بوونه وه ريك كه له ناوده چي ت به ره و نه بوونى ته واوه تى ناچي ت، ته نيا له دۆخه يه كه وه به ره و دۆخه يه كى تر ده چي ت. ئەم بئروكه يه ي له دوا كۆپله دا و به وئنه يه كى شيعرى جوان ده ربرپوه: (وه كو بارانى هاوين زوو فه نايه عومرى بئ مروه ت / ته به خور مايه يه هه يهات به چه شنى شه ونمى سه ر گيا) (گۆران، ١٩٨٠، ٢٢٣)؛ به هه لمبوون واتاي شيوونه وه ي ته نيك ده گه يه ني ت، پاشماوه كه ي (واته شه ونم) ئە گه رچى شتيكى بچوو كه، به لام به هايه كى جوانى هه يه؛ هه روه ك شاعير و فه يله سووفى ئە مريكى (ئيميرسون) ده لئيت: (په ندى ژيان له كورتى و دريژيدا نيه، به لكو له قوولئى و ده وله مهنديدايه) (ابراهيم، ١٩٧١، ١٦٨)

ب- نهمري تاك له ناو گشتدا: يه كي ك له واتاكانى نهمري كه سيك؛ ئە و

يادگار بيانه يه كه له لاي كه سانى تر به جيئى ده هيئيت، واته له هوش و ياده وه ربي كه سانى تر دا نهمره، نه ك وه ك خودى خوئى؛ واته نهمري وه ك تاكه كه س نا، به لكو وه ك گشت؛ (فه لسه فه ي روحانى وه كو ئاينه ئاسمانيه كان، باوه ريان به نهمري گياني تاك هه يه، به لام هه نديك له فه يله سووفه عه قلا نيه كان باوه ريان به (نهمري گشتى) هه يه) (صليبا، ١٩٨٢، ٥٤٤) (گۆران) يش بير كرده وه ي له بابته تى مردن تا راده يه ك مه تريالي بانه بووه، به لام له هه نديك شيعريدا ئاماژه يه ك بو جورئك له نهمري ده كات، ئە و جوهره ي كه له ريگاي ئاكارى جوان و شيعرى جوان و چند سيفه تيكي

ترهوه له يادهوهريي گشتيدا ده مي نيته وه؛ وهك له م نمونانهي له خوارهوه ده يان خهينه روو:

(هاورپم بيكهس): بيكهسي جهسته و بيكهسي گيان كاميان مردووه و كاميان زيندووه؟ جواني جهسته به مردن كو تايي ديته؛ بيكهس له رووي جهسته ييه وه ناشرين بووه: (جواني بالا و دهم و چاو / به هره ي تاسهر نين بو پياو) (گۆران، ۱۹۸۰، ۸۹)، هه رچه نده له رووي كو مه لايه تيه وه كه سيكي ساده و سهر به چيني خواره وه بووه، به لام به جواميري و نازايه تي و هه لو يسته كاني پايه ي كو مه لايه تي له كه ساني چيني سه ره وه به رزتر بووه.

جوانيي گيان به مردن كو تايي نايه ت و به نه مري ده مي نيته وه: (يهك جواني يه: باي پايه / گه لاي زهر د ناكاهه رگيز / كه له گيان سه رچاوه ي دل / سه ر هه لئه دا قوله قول) (گۆران، ۱۹۸۰، ۸۹) ته و سيفه ت و ئاكارانه يش كه ته م نه مريه يان بو بيكهس دروست كر دووه؛ ته مانه ن: روح سووكي، روو خو شي، خو ين گه رمي، خزمه ت كو شي، دلي باش، ده رووني پاك، بيري روون، كر ده وه ي چاك، به هره ي هونه ري جوان؛ له سه رده مي ژياني بيكه سدا خه لك رووبه پرووي دوو جو ره زورداري بوونه ته وه: له لايه كه وه زورداري هاو زمان و هاو خو يني خو يان، له لايه كي تريشه وه زورداري بيگانه. له م بارودوخه دا بيكهس شيعري نه كر دوته ئامرازيك بو گه يشتن به به رژه وه نديي تاكه كه سي خو ي، به لكو جواني شيعر به لايه وه ئامانج بووه، شيعره كاني كر دوته زمانحالي هه لو يستي نازايي و چاونه ترسي خو ي.

كه واته ته و شيوه نه ي گۆران له فريشته ي شيعري داوا ده كات، ته نيا بو جهسته ي بيكه سه، چونكه ته و به گيان زيندووه. مردني جهسته يش ده بيته هو ي كو تايي په يوه نديي جهسته يي نيوان ته و كه سه و ده و روبه ري، كه ژانيكي به سو ييه. ته مه ش ته وه دووپات ده كاته وه، مرو ف وهك تاك ده مريت و كو تايي ديته، به لام ده تواني ت له ريگاي كر ده وه و ئاكاره جوانه كانيه وه له ناو گشتدا بمينيته وه و جو ريك له نه مري بو خو ي دروست بكات.

هه مان ته م تيروانيه ي بو نه مري گيان له (يادي بيكهس) دا دووباره كر دوته وه كه به رووني له چه ند دي ريكي كو تايي ده ريبريوه: (بيكهس له شت با له

خاکا رزیبئی / با مروؤفیت به یاسای مهرگ رازی بی) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۴۱)، واته بیکهس به لهش مردوو به لام له ریگای شیعره کانی و ئاکار و کردهوه و هه لویسته کانیه وه زیندوو و نهمره. گۆران لهم دیره دا به روونی ئه و بیره ده خاته روو؛ که مردن یاسایه که و به سه ره موو مروؤفیک (وه ک بوونی سه ره بخوی ئه و که سه) جیه جی ده بیت، به لام گیانی ئه و که سه له ناو بوونی گشتیدا ده شیت بمینتته وه. چه مکی (گیان) له روانگهی گۆرانه وه (به ره می هزری و هونه ری و ئاکار و کردهوه و هه لویسته کانی) ئه و که سه یه.

روانگهی بو ئه م جوړه نهمریه لهم چند شیعره یشدا ده رپرپوه: قاله مرد (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۱۲)، زیندانی ئه ژده هاگ (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۶۸)، ریگای له نین (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۰۶)

زۆربه ی ئه و شیعرا نه ی گۆران بو شیوه ن و لاوانه وه ی که سایه تیه کان نووسیونی، ده چنه ناو خانه ی (لاوانه وه ی هزری)، لهم جوړه لاوانه وه یه شدا شاعیر له ریگای باسکردنی به ها و بنه ما هزری و کومه لایه تیه کانه وه، هه ولده دات وینه ی مروؤفیکی نمونه یی بکیشیت، به م شیوه یه ش (نمونه ی تاکه که سی تیده په ریپیت به ره و به دیه پتانی نمونه یه کی دیارینه کراو له کات و شوین و ره گه ز). (جمعه، ۱۹۹۸، ۲۶۵)؛ واته له بنه ماوه بو که سیکی دیاریکراو دنوو سرت به لام ئامانجی بیریکی گشتیه.

ئایا مندالیک چون ئه م نهمریه به ده ست به پیت؟ به تایه تی مندالیک تازه بوو، که ته نانه ت ناویشی لینه تراوه: (وه ک ساوای یه ک شه وه که دی پاش نه مانی / چۆل ئه بی به یه کجار له ناوونیشانی) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۶).

(له سه ره مهرگی هیوا دا)؛ ئه م شیعره بو مردوو نه نوو سراوه، بو کوره که ی نووسیوه له کاتی گیانداندا، له به ره ئه وه له نیوان ستایش و لاوانه وه دایه، ئه م دوو جوړه شیعره ش له یه کتریه وه نزیکن، هه ردوو کیان بو پیا هه لدانی که سیک دنوو سرت، به لام جیاوازیه که یان له وه دایه (له لاوانه وه دا کاری رابردوو به کارده هینرت، چونکه بو مردوو دنوو سرت، به لام له ستایشدا کاتی ئیستا به کارده هینرت، چونکه بو زیندوو دنوو سرت) (جمعه، ۱۹۹۸، ۱۵۵)؛ لهم شیعره شدا کاتی ئیستا به کاره پتراوه.

شيعره كه سه راسهر هه لچووني سوژه، هيچ هيوايه كي تيدا نيه بو ژيانكي تر و مردن به كوڤتايي داده نيت: (هه ي هاوار، هه ي داد هيواي شيرينم / گيان ئه ده ي، ئه مري، ئيتير ناتينم !! ئيتير.. ئاخ ئيتير.. ناتينم هه رگيز / له خه ودا نه بئ شوه و شوه ي پايز) (گۆران، ۱۹۸۰، ۹۴)، خه ويش ناتوانيت تاسه و ئاره زووي بشكيتت.

باس نه كردني بيري نه مري له م شيعره دا بو چه ند هۆيه ك ده گه رپته وه:

۱- مردني كه سيكي نزيكي خوڤه تي، مردنيس هه تا نزيكتر بيت له مروڤه وه، زياتر هه ست به ترسي راسته قينه ي ده كریت، كه كوڤتايي به هه موو شتيك ده هيتت.
۲- مندالپك كه هيشتا پينه گه يشتووه و چالاكي و په يوه نديه كاني به كوڤمه له وه سنوورداره، نيشانه يه ك به جي ناهي ليت بو نه مري له ئاستي گشتيدا، ته نيا يادگاريه كي كه م نه بيت له لاي كه سه نزيكه كاني ده وروبه ري.

۳- شيعره كه بو سه ره مه رگ نووسراوه، ده رووني له و په ري هه لچووندايه و بيركردنه وش له نه مري پيوستي به ئارامي و هيوربوونه وه هه يه؛ كه ماوه يه ك به سه ر كاره ساته كه دا تپه ريبيت و مه ودايه ك بو بيركردنه وه دروست بوويت.

پ- نه مري جواني (جواني ئافره ت و سروشت و شيعر):

شيعري (نياز) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۲): هه موو جيهان و هه موو ژيان (يان ژيان و جيهاني ناخي گۆران)، به بي بووني يار و به بي جواني يار و بي خوڤه ويستي، بي جواني و بي چيژن و به ره و كوڤتايي و له ناوچوون و مردن ده چن، كه مردنيكي هه تا هه تاييه و به (دياري ئيجگاري) گوزارشتي ليكردووه. ليڤه دا هيچ ئاماره يه كي بو ژيانكي تري دوای مردن نه كردووه، ته نيا هيواي به م ژيانه يه، به لام به بووني ياره وه.

جواني ياريش بو جواني ژيانه، واته جواني له پيناو جوانيه، گۆران ئامانجي له جواني يار به يه كگه يشتن جسته يي نيه و ته نيا له پيناو جواندايه؛ له شيعري (بو جواني سه ره ري) ئه م روانينه ي روونتر و جوانتر ده برپوه: (سه رنجيک من ئه يده م له و به ژن و بالايه / له سينه ي پاكه وه بو جواني ته نيايه) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۶). هه روه ها له شيعريكي تريشدا به ناو نيشاني (بو كچيكي بيگانه)، پيي وايه جواني جسته به مردن كوڤتايي دي ت كه به (جواني گل) وه سفی ده كات، به لام جواني گيان ده مي نيه وه. ئه گه ر له ش زه وي بيت ئاسمان گيانه كه يه تي، كه به ها و ژياني پيده به خشي ت؛ هه ر

وهك چۆن روژ له ئاسمانه و ژيان و جوانی به زهوی ده به خشیته: (لهش با ههردهی به هار بی ئارایشتی / ئاسمانیکی ئهوی فه پر با به گشتی) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۸). گۆران ئه م جوانیه له شیعردا بهرجهسته ده کات، له دوا دیپری (نیاز) دا تاکه داواکاری له یار ئه وهیه، بیته سهرچاوهی ئیلهام و بهردهوامی شیعری: (هیچ نه بی بو.. بو خاتری جاهی ئه پۆلۆ / مه لی شیعرم مهیدان مه ده بکه وی له گو) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۴). که واته به بوونی جوانی یار، جوانی شیعر (که جوانیه کی رووته) سیفته تی بهردهوامی و نه مری وهرده گریته، له ناو ئه م جوانیه نه مری شیدا جوانی ئافرهت به نه مری ده میینه وه. واته گۆران له (نیاز) دا باسی مردن و نه مری جهسته ناکات، به لکو مه به سستی مردن و نه مری (جوانی) یه، که یه کیکه له واتا و به ها ئه بسترکتی و گیانیه کانی مروف؛ (ههر لیروه جیهانی شیعری گۆران له م ده قه دا دهرده که ویته که پیکه وه به سستی داهینان و نه مریه، واته روچی نه مری بریتیه له داهینان.) (قه رده اخی، ۲۰۰۶، ۱۸۳-۱۸۴)

ئیستا (گۆران) له ژیاندا نه ماوه، جوانی شیعره کانی ماونه ته وه که له هه مان کاتدا بهرجهسته بوونی جوانی گیانی گۆران؛ ئه مه ش یه کیکه له واتا کانی چه مکی نه مری. سهرچاوهی ئه م جوانیه شی له جوانی ئافرهت و سروشته وه وهرگرتوه. جوانی و خو شه ویستی ئافرهت له شیعری گۆراندا؛ سهرچاوهی خه یالی فراوان و به پیت و ئیلهامی شیعر و هیوا و ژیان وه و گه نجبونه وه و شادییه؛ له شیعریکی به ناو نیشانی (ژن) (گۆران، ۱۹۸۰، ۷۴). له ریگای کومه لیک وه سفه وه پیناسه ی خودی ژن ده کات، ههر ئه م جوانیه شه بو وه ته سهرچاوهی نه مری گیان له شیعری گۆران دا.

له شیعری (بو جوانی سهره پری) دا ئه و ئافره ته ی له سهره پری ده بیست و ئه و دییه ش بو ته نها شه ویکی ری تیده که ویته، گۆران له بیر ده که ن (وه ک ساوای یه ک شه وه، که دی پاش نه مانی / چۆل ئه بی به یه کجار له ناو نیشانی / ئه م دییه جی دیلم: بی نیشان بی شوین پی) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۶)، به لام ئافره ته که و سروشتی دییه که له ناو یادگاری گۆراندا به نه مری ده میینه وه: (چونکی ئاخ ئه گهر چی ئیوه من ئه مرین / به لام تو خۆت و (دی) ت لای من ههر ئه مین) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۷). له دوا دیپرشیدا ده لیت: (تویش له گه ل ههر جوانیک ئه بینم تا ئه مر / ئه بیته مرواری بو ملوینکه ی شیعرم) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۷)، واته هه تا مردن ههر ئافره تیکی جوان بیست، ده یکاته

پالەوانىكى خەيالى لەناو جيهانى شيعره كانيدا، شيعرىك بۆ ئافره تىكى جوان بنوسرىت به نەمرى دەمىننەوه، سيفه تى نەمرىيه كەيشى له پالەوانى ناو شيعره كه وه وەرده گرىت، كهواته جوانى ئەو ئافره ته لەناو شيعره كه دا به نەمرى دەمىننەوه.

ت - نەمرى عەشقى پاك:

له شيعرى (بۆ بولبول) دا عەشقى پاك و ئەبهدى وهك عەشقى بولبول به نەمرى دەمىننەوه: (عەشقم وهك عەشقت پاك بى / پر له هيو و رووناك بى / ئەبهدى بى و پر جۆش بى) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۰۶)

له (ئاوینەى هەستيم) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۲۵): له كۆپلهى يه كه مدا وهسفى جوانى و عەشقى يار ده كات، كه چوو ته ناو خوین و دەمار و دلیه وه و پاش مردنیش به تال نابیتته وه و به نەمرى دەمىننەوه.

ج - نەمرى جۆر:

(بیشكهى منال): له م شيعره دا ئاماژه به جۆرىكى ترى نەمرى ده كات، كه ئەویش نەمرىيه له رینگای خستنه وهى وه چه، كه پاراستنى جۆر و مانه وهى پشتاوپشته: (باوك هه چ ئاره قىكى رشت / بۆ ئەوهى رشت - من دلنيام / نەمرى كات: برپرهى پشت) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۲۶): هه مان ئەو بۆچوونهى (شۆپنهاور) ه له ته وهرى يه كه مى ئەم باسه دا ئاماژه مان بۆ كرد، كه هه موو بوونه وه رىك وهك تاك له ناو ده چیت، به لام وهك جۆر و گشت دەمىننەوه، واته مرۆف وهك تاك ده مریت، به لام وهك جۆرى مرۆف به گشتى دەمىننەوه، كه ئەمهش جۆرىكه له نەمرى؛ شاعیر و بیرمه ندى ئيسپانى (ئوناموتو) ده لیت: (به رده وام بوون له مندالدا جۆرىكه له ياخييون به رووى له ناوچوون، يان ئاره زووى زالبوونه به سه ر مردندا، مرۆف كاتىك له كهسى وه چهى خۆيدا ده ژيهت، به لگهى ئەوه بۆ خۆى ده هیننەوه، كه به ته واوى نامریت) (ابراهيم، ۱۹۷۱، ۱۲۹)

۶-۴: زیندووی مردوو:

به پىچه وانەى نەمرىيه وه؛ هه ر مرۆفیک ئەگه ر خاوه نى دهنگى ئازاد و هه لۆیست و كرده وهى چاك و راستگۆ و دادپه روهر و ئەو سيفه تانه نه بىت كه ئەو كه سه به نەمرى ده هیلنه وه، هه رچه نده به لهش زیندوو بىت، به لام هه موو سيفه ته كانى

مردوو تيا دا بهرجهسته بووه و له ناو هۆشى گشتيدا به مردوو داده نرپت. (ديكارت) يش بهم شيوه يه ئهركه كاني جهسته و ئهركه كاني گياني له يه كترى جيا كردۆتهوه: (هر شتيك وا ههست بكهين تياماندا ههيه و به هه مان شيوه له جهسته ي مردوو يشدا ههيه، ئهوه ده گه رپتهوه بو جهسته. به لام ههر شتيك كه تياماندايه و په يوه ندى به جهسته وه نه بيت، ئهوه ده گه رپتهوه بو گيان.) (شۆرۆن، ۱۹۸۴، ۱۳۱)

ئهم بيروكه يش له لايه كه وه به ناراسه وخۆ له ئه نجامي پيچه وانه كردنه وه ي سيفه ته كاني نه مري له لاي گۆران ده دۆزينه وه، له لايه كي تر يشه وه به راسته وخۆ له شيعرى (دهنگى مردوو) دا خستويه تيبه روو؛ شيعره كه گالته ئاميز و ره خه گرانه يه، كه دهنگى مردوو له هه لباژردنى نوينه رانى په رله مان به كار هينراوه. مردوو كه يش ده لپت: مادام به دهنگى من بوونه ته ئه ندامى په رله مان، كه واته ده بيت هه مان سيفه ته كاني منتان هه بيت: (كوتومت چه شنى خۆم وا بن) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۸۴)؛ سيفه ته كانيش ئه مانه ن: (بى دهنگى، نه بزووتن، نه بينين، نه بيستن، ئاسۆ تهنكى وه كو گۆر، نه گۆران، كۆن بوون و تازه نه بوونه وه....)، په رله مان يكيش ئه و نوينه رانه ي تيدا بيت، ده بيته گۆرستان: (به لام زينهار پارله مانتان / بيته چه شنى گۆرستانتان) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۸۴)

۷-۴: هۆكاره كان و جۆره كاني مردن:

أ - شه ر وه ك هۆكار يكي سه ره كي مردن: شيعرى (دياريى خواى شه ر) (گۆران، ۱۹۸۰، ۱۹۶)؛ پيشاندانى كاريگه ريه كاني شه ره، كه هيج شتيكى جوان له ژيان و سروشت ناهيلتته وه و هه مووى ويران ده كات.

له (مارشى ئاشتى خواز) دا تيبينى ئه وه ده كات ئه وان ه ي شه ر هه لده گير سين، خۆيان زياتر له مردن ده ترسن، چونكه له وه ده ترسن مولك و ده سه لتيان له ده ست بدن، به لام چيني هه ژار خاوه نى هيج سه رمايه يه كي مادى نين تا له ده ستى بدن: (شه ر هه ل بگيرسى / ئه وه ي له مه رگ زۆر ئه ترسى / خاوه ن مليار - ناخه له سى) (گۆران، ۱۹۸۰، ۴۱۵-۴۱۶). كه واته ئه وه ي هۆكارى هه لگير ساني شه ره، هه ر خويشى زياتر له ئه نجامه كه ي ده ترسىت.

ب- مردن له پیناوی: (مروّف له زۆر حاله تدا ريگاي مردني به عه شقه وهی هه لژاردوو، عه شق له پیناوی ئه و شتانهی خو شى ويستوون و باوه رى پینان هه بووه، عه شق به ئافرهت، نيشتيمان،...) (حه سن، ۲۰۰۲، ۱۴۹)؛ له شيعرى گۆران دا چهند نموونه يه ك له م جوړه مردنه هه يه، وه ك:

۱- له پیناوی عه شقدا:

مردن (خۆكوشتن) وه ك رزگار كهر و چاره سهر له ده ست ژيانى بى ئوميدى، يان له پیناوی عه شقى پا كدا. له (ئه نجامى ياران) دا دوو خو شه ويست (مه نيچ و برزو) به يه ك ناگه ن، له شوينى يه كه م ديدارياندا يه ك له دوای يه ك كو تايى به ژيانيان ديئن: (دلداريى راست و پا ك ئامانجمان بى گشت / يان بژين سه رفرز، يان بچين به كوشت) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۵۱)، مردنيان له ژيانىك پى باشتره، كه تيايدا به هيواى خو يان نه گه ن؛ له م شيعره دا خو كوشتن (بو هاندانى لاوانه بو ياخى بوون و شوړش و تو له سه نده وه، ياخى بوونه له مردن نه وه ك ژيان) (شانو ف، ۱۹۷۵، ۵۳)، ياخي بوونه له دژى نه ريت و ياسا كو نه كان.

۲- له پیناوی گشتدا (نیشتمان):

له (ئه نجامى ئه ژده هاك) دا؛ نموونه ی خو به ختكر دنى كچانه له پیناوی باوك و برا و خو شه ويستان و ئازادى نيشتمان: (كه ئازادى و باوك و برا له كيس چوو / كچه كوردىك چ زيندوو بى، چ مردوو!) (گۆران، ۱۹۸۰، ۳۵۶) مانا و چيژى ژيان به بوونى خو شه ويستان و ئازاديه وه يه، به بى ئه وانه له گه ل مردندا جياوازى نيه و يه كسانه به مردن؛ ههر وه كو فهيله سووفى فه ره نسى هاوچه رخ (ئيدگار مؤرين) ده لیت: (ههر كه سيك به به شداريكر دنى له چالاكى ژيانى بالا و هه تاهه تايى و نه مر كه گشتيه، تواناي قبو لكردنى مردنى هه يه، چونكه مردن ناتوانيت زيان به م گشتيه بگه يه ني ت.) (شوړو ن، ۱۹۸۴، ۳۰۲)

ههروه ها ئه م نموونه يه ش هه مان بيريان تيدا يه: (شه هيد) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۶۵)، (به سته ی نه به ز) (گۆران، ۱۹۸۰، ۲۷۰)

پ- مردن (كوشتن) بو پا ككر نه وه ی ئابرووى خيژان، جوړيكي ترى مردنه. كه په يوه ندى به عه قلى كو مه لى دوا كه وتوو وه هه يه. شيعرى (به رده نووسيك)

(گۆران، ۱۹۸۰، ۲۰۹) چیرۆکی کاره ساتاوی کچیکه؛ له دواي ئه وهی کورپیک به ناوی خۆشه ویستیه وه کاری بیره ووشتی له گه ل ده کات و له که داری ده کات و به جی دیلێت. کورپه که له دوو رووه وه به بیتاوان ده رباز ده بیت: یه که میان به پپی پیکهاتهی سروشتی نیر هیچ کاریگه ریه کی له سه ر به جی نامینیت، دووه میش به پپی ده ستووری کومه لایه تی لپرسینه وه ی له سه ر نیه. باوکی کچه که ش به پپی نه ریتی دواکه وتووی کومه لایه تی و له پیناوی پاککردنه وه ی ئابرووی خیزانه که یان، به ناچاری کچه که ی خۆی سه رده بریت.

ئه نجام

له م لیکۆلینه وه یه دا چه ند ئه نجامیک به ده ست هاتوون، گرنگترینیان به پپی پیکهاته ی لیکۆلینه وه که له چه ند خالیکدا کورت ده که ینه وه:

یه که م: (چه مکی ژیان و مردن)

- به گشتی له بیروباوه ری ئاینیدا؛ مردن چاره نووسی مروقه، به لام له گه لیدا باسیان له چه ند شیوه یه کی نه مری کردووه.

- له فه لسه فه دا؛ چه ند ریگایه ک بو رووبه پرووبوونه وه ی ترسی مردن خراونه ته روو: له رووی ئایدیالییه وه به خسته رووی بیری نه مری. له رووی ده روونیشه وه؛ به گرنگیدان به ژیان و له به رامبه ریشدا فه رامۆشکردنی مردن.

- بیری نه مری به چه ند شیوه یه ک باسکراوه: نه مری گیان، دۆنادۆن، گۆران له دۆخیکه وه بو دۆخیککی تر، توانه وه ی تاک له ناو گشتدا (بیری یه که یه تی بوون)، نه مری عه قل، نه مری جۆر، نه مری له یاده وه ری گشتیدا..

دووه م: (چه مکی ژیان له شیعری گۆراندا)

- گۆران به خته وه ری ژیان له رابواردنی کاتیدا نابینیت.

- هۆیه کانی ده سه ته به ربوونی ژیانی به خته وه ر له روانگه ی گۆرانه وه بریتین له: (شارستانی و کومه لی پیشکه وتوو، ده روونی شاد و ئازادی، ئاشتی، کار و نان، شیعری و هونه ر؛ که نه ینی جوانیه کانی سروشت و ژیان ئاشکرا ده که ن، خۆشه ویستی و جوانی ئافره ت و سروشت).

- بووني عەقل و سۆز؛ ھۆكاري راستەقينه ي بئ ئارامي و تالبووني ژياني مروفن.

- خووشي و ناخوشي ژيان ئەگەر بەشيكي پەيوەندى بە چارەنووس و ھيزيكي دەره كيهو ھەبیت، بەشەكەى تری پەيوەندى بە روانگەى (گەشيني و رەشيني) مروف خوئەو ھەيە بو ژيان.

سنيەم: (چەمكى مردن له شيعرى گۆراندا)

- گۆران حەتميه تي مردن دووپات دەكاتەو، مروف له بەرامبەر مردندا بيدهستەلاتە و ھيچى پيناكريت، گريانش تاكە چارەسەرە بو دامرکاندەو ھى دەروون.
- پيى وايە له تواناي عەقلى مروفدا نيه بەرپرسی راستەقينه ي مردن دەستيشان بکات.

- مردنى خودى خوئى نەبوو تە ماھى ترس و دلەراوکی و بي ئومیدی؛ واتە چەمكى مردن له شيعرى گۆران دا له سنوورى تاكەكە سيدا تەسك نەكراو تەو، بەلكو له سنوورى فراوانى گشتيدا خراو تە روو.

- باوهرى بە نەمرى گيان نيه، چونكە ھيچ بەلگەيەك نيه مانەو ھى گيان بەسەلميني.

- بيرکردنەو ھى له بابەتى مردن تا رادەيەك مەترياليانە بوو، بەلام ئاماژەى بو چەند جورىكي نەمرى کردوو: وەك: (گۆرانی دۆخ، مانەو له يادەو ھى گشتيدا، جوانى گيان |بەلام چەمكى (گيان) له روانگەى گۆرانەو بەرھەمى ھزرى و ھونەرى و ئاكار و کردەو و ھەلوئىستەكاني ئەو كەسەيە، جوانى ئافرەت و جوانى شيعر، عەشقى پاك، نەمرى جور).

- ھۆكارەكان و جورەكاني مردن لەناو شيعرەكاندا ئەمانەن: (شەر، مردن لەپيناوى عەشق و گشت و نيشتمان، مردن (كوشتن) بو پاككرنەو ھى ئابرووى خيزان).

سەرچاوه‌کان:

یه‌که‌م: (به‌کوردی)

- حەسەن، مەولود ئیبراهیم، ٢٠٠٢، گەڕان بە‌دوای نە‌مریدا، هە‌ولێر، دە‌زگای چاپ و بڵاو‌کردنە‌وه‌ی ئاراس.
- دیکارت، رینچی، ٢٠٠٥، چە‌ند وردبوونە‌وه‌یه‌ک له‌بارە‌ی میتافیزیکه‌وه، و: د. حە‌مید عە‌زیز، سلێ‌مانی، چاپخانە‌ی حە‌مدی.
- عە‌زیز، د. حە‌مید، ٢٠٠٨، سەرە‌تایە‌ک له‌ فە‌لسە‌فە‌ی کلاسیکی یۆ‌نان، چاپی سی‌یه‌م، هە‌ولێر، چاپخانە‌ی رۆژ‌هە‌لات، ناو‌ه‌ندی بڵاو‌کردنە‌وه‌ی ئاوێ‌ر.
- قەرە‌داخی، عە‌تا، ٢٠٠٦، گە‌ڕان بە‌دوای ماناکانی شیعردا، سلێ‌مانی، دە‌زگای چاپ و پە‌خشی سەر‌دە‌م.
- گۆ‌ران (دیوان)، ١٩٨٠، کۆ‌کردنە‌وه‌ی: محە‌مە‌دی مە‌لا کەریم، بە‌غدا، چاپخانە‌ی کۆ‌ری زانیاری عێ‌راق.

دووه‌م: (به‌عەرەبی)

- إبراهیم، د. زکریا، ١٩٧١، مشکلة الحياة، القاهرة، دار المصر للطباعة والنشر.
- ابن خلكان، أحمد بن محمد بن إبراهیم، ١٩٧٨، وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، حققه: د. إحسان عباس، المجلد الأول، بيروت، دار صادر.
- أفلاطون، ٢٠٠١، محاكمة سقراط، ترجمة وتقديم: د. عزت قرني، الطبعة الثانية، القاهرة، دار قباء للطباعة والنشر.
- بدوي، د. عبدالرحمن، ١٩٩٦، ملحق موسوعة الفلسفة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر.
- برهيه، أميل، ١٩٨٢، تاريخ الفلسفة، الجزء الأول، ت: جورج طرابيشي، بيروت، دار الطليعة للطباعة والنشر.
- بوليتزر، جورج، ٢٠٠١، مبادئ أولية في الفلسفة، ت: د. فهمية شرف الدين، الطبعة الخامسة، بيروت، دار الفارابي.
- جمعة، د. حسين، ١٩٩٨، قصيدة الرثاء (جذور و أطوار)، دمشق، دار النمير للطباعة والنشر.
- شانوف، د. حسين علي، ١٩٧٥، شعر الشاعر الكوردي المعاصر عبدالله گۆ‌ران، ت: شكور مصطفى، بغداد، مطبعة دار الجاحظ.
- الشعراوي، محمد متولي، ١٩٩١، الحياة والموت، القاهرة، مؤسسة أخبار اليوم.

- شورون، جاک، ۱۹۸۴، الموت في الفكر الغربي، ت: کامل یوسف حسین، الكويت، عالم المعرفة.
- شکشک، انس عبدو، ۲۰۰۹، فلسفة الحياة، عمان-الأردن، دار الشروق للنشر والتوزيع.
- صلیبا، د. جمیل، ۱۹۸۲، المعجم الفلسفي، الجزء الأول، بیروت، دار الكتاب اللبناني.
- عبد الخالق، د. أحمد محمد، ۱۹۸۷، قلق الموت، الكويت، عالم المعرفة.
- فروید، سیجموند، ۱۹۹۲، الحب والحرب والحضارة والموت، دراسة وترجمة: د. عبد المنعم الحفني، القاهرة، دار الرشاد.
- کارس، جیمس ب.، ۱۹۹۸، الموت الوجود، ت: بدر الديو، القاهرة، المجلس الأعلى للثقافة.
- مبروک، د. أمل، ۲۰۱۱، فلسفة الموت، بیروت، التنوير للطباعة والنشر.
- اليازجي، ندره، ۲۰۰۸، الحياة والموت من منظور العلم والفلسفة، www.maaber.org
- سییه م: (به فارسی)
- أماني، اکرم، ۱۳۸۸، جایگاه مرگ در ادیان، <http://old.ido.ir>
- شریعتی، دکتر علی، تاریخ و شناخت ادیان، جلد اول، www.shariatihome.com
- ناس، جان، ۱۳۵۴، تاریخ جامع ادیان- از آغاز تا امروز، ترجمه: علی اصغر حکمت، چاپ سوم، تهران، انتشارات پیروز.

المخلص

مفهوم الحياة والموت في شعر گوران

ثنائية الحياة والموت من أهمّ الموضوعات الأدبية التي لم تقتصر على الجانب الأدبي بل شغل أغلب مجالات المعرفة؛ كالدين، والفلسفة، وعلم النفس. وقد تناول الشاعر المعاصر (گوران) هذا الموضوع في أشعاره؛ انطلاقاً من رؤيته الخاصة. وهذا البحث يهدف إلى بيان رؤية الشاعر لهذا الموضوع من خلال تحليل أشعاره. ويتألف البحث من ثلاث محاور وخاتمة، المحور الأول تناول مفهوم الحياة والموت بإيجاز من منظور ديني وفلسفي وعلم النفس. أما المحوران الثاني والثالث فقد تناولوا تحليل رؤية الشاعر للحياة والموت. وفي الخاتمة تُوجّج البحث بذكر أهمّ النتائج التي توصل إليها.

الكلمات المفتاحية: گوران، الحياة، الموت، الخلود، الروح

Abstract

The concept of life and death in Goran's poetry

One of the most important topics, which is not only involved in poetry and literature, which also many of the fields of knowledge such as religion, philosophy and psychology have dealt with, is life and death. Goran, the poet, also raised this issue from his point of view in his poems. The purpose of this study is to identify this perspective through the analysis of his poems.

This study consists of three sections which are as follows: The first section addresses the meanings of life and death from a religious, philosophical and psychological point of view. The second section is about the identifying the aspects of life and the principles and foundations of a happy life, which are pointed out in Goran's poems. In the third section, through analysing his poems, Goran's view of the catastrophe of death, the types of death, the causes of death and the subject of immortality is stated. The most important results of the study are summarized in a few points.

keywords:immortality,spiritGoran,life, death.